

Den Gamle By

2025

Hovedpartner

Jyllands-Posten

Produktsponsorer i Den Gamle By

Partnere i Den Gamle By

A. Enggaard A/s

Arrangementer

GRUNDFOS

Vandmøllen

postnord

Posthusets drift

AROS
FORSIKRING

Indgår i 2014-gaden

AU.CLOCK
Branchen for smykker & ure

Guld, sølv- og ursamlingerne

IBDO

Sadelmagerens Hus

OK

Sønderborghuset,
Havbogade 29

Mønsttermestergården &
Helsingør Theater

Danish Crown

Musiktribunen
ved Gæstgivergården

Danske Bank

Arrangementer

FEAS

Apoteket

HØRNING
FLØDER FOR GENERATIONER

Arrangementer

meyerdonationen

Randershuset

Købmandsgården 1864

 spar nord

Aalborggården, Grotumfløjen

 Stibo Complete
Digital Printing Solutions

Bogtrykkeriet

Stiftsföreningen FFH

Toldboden

AARHUS
HAANDVÆRKERFORENING

Haderslevhusene &
Lille Rosengården

AARHUS OLIEFABRIKs FOND

Stampemøllen

 Stiftstidendes Fond

Borgmestergården

2025 Den Gamle By

Den Gamle By er under protektion af
Hendes Majestæt Dronning Margrethe II

Den Gamle By 2025

© 2025, forfatterne, Den Gamle By og Gads Forlag A/S

Redaktion: Julie Rokkjær Birch & Peter Bejder

Omslag og design: Lene Nørgaard, Le bureau

Grafisk tilrettelæggelse: Per Demuth, Demuth Grafisk

Fotos: Hvor intet andet er nævnt, er fotografierne taget af Den Gamle By

Repro: Narayana Press

Tryk: Print Best, Estland

ISBN: 978-87-12-80471-0

ISSN: 0909-945x

**FAGFÆLLE-
BEDØMT**

Artiklen "Havnekatastrofen" er fagfællebedømt.

Kopiering fra denne bog må kun finde sted på institutioner, der har indgået aftale med Tekst & Node, og kun inden for de i aftalen nævnte rammer. Det er tilladt at citere med kildeangivelse i anmeldelser.

Indhold

Genkendelsens glæde 5

Poul Duedahl

Hvem bestemmer, hvad det vil sige at være almennyttig? 15

Julie Rokkjær Birch

Årets gang og planer for fremtiden 25

Julie Rokkjær Birch

Rejselystne plakater 49

Elsebeth Aasted Schanz

Storhed, forfald og genrejsning 57

Lisbeth Skjernov

Tidsrejsetøj 61

Malene Vestergaard Redder

Ring til Herman 67

Mitten Darling Ferrar og Niels Meyer

Omskuening og moralsk økonomi i det laugsorganiserede
håndværk 73

Thomas Bloch Ravn

Havnekatastrofen 83

Søren Tange Rasmussen

Genkendelsens glæde

Poul Duedahl

Fortiden kan virke fremmedartet og svær at forstå, men det hjælper, når den gøres levende, og vi kan spejle vores egne liv i dens genstande. Professor i historie ved Aalborg Universitet Poul Duedahl fortæller om sin fascination af historie, museer og især Den Gamle By, hvor det globale spiller en stor rolle i det lokale, og hvor fortiden ikke kun er fortid.

Glæden ved et gensyn efter lang tids adskillelse opstår, fordi vi mennesker er sociale væsener med et dybtliggende behov for at høre til. Sådan er det også i mødet med vores egen fortid. Gensynet genopretter momentant følelsen af nærvær, tryghed og stabilitet – og bekræfter og forklarer, hvem vi er.

”Det første indtryk af det jyske købstadsmuseum, Den Gamle By, i Aarhus ... er det ejendommelige, at dristigheden næsten er ved at gå over gevind”, hedder det i en præcis 100 år gammel anmeldelse i *Aarhus Stiftstidende*. Personen bag det ildevarslende førstehåndsindtryk var ingen ringere end den 32-årige avantgardedigter Emil Bønnelycke. Og han var ellers ikke let at skræmme. Det var ham, der nogle år forinden markerede afslutningen af Første Verdenskrig og – bogstavelig talt – skød de brølende 1920’ere i gang med en tromlerevolver under en digtoplæsning i Politikens Hus i København, og som hyldede alt ved livet i den moderne storby. Nu befandt han sig i landets splinternye museum for bylivets historie og forventede, at tiden stod stille – for med forbløffelse at konstatere, at fortiden også løbende bliver moderniseret.

”Så fanatisk er skønhedslængslen i aarhusianerne og så heftig er troen på det gamles livskraft, at man forlanger af nogle karakteristiske, gamle danske købstadshuse, at de skal fremtræde i deres fulde, arkitektoniske kraft”, fortsatte han. ”Man ikke alene fornyer dem fra grunden, med nyt bjælkeværk, hvor det gamle svigter, nye skorstene og en gennemgribende restaurering af de gamle tagkonstruktioner, men man ønsker, at den ydre ærværdighed fremtræder næsten som

en glans af noget friskt og fyrigt, ja ungdommeligt, et slående bevis for, at hvad jyden gør, det gør han til bunds”.

Emil Bønnelycke vandrede rundt i gaderne og måtte hurtigt overgive sig. For her fik det gamle faktisk nyt liv. Han beundrede især interiørerne med genstande fra ”vore bedsteforældres stuer”, hvor gæsterne fik fortiden ”lyslevende tilbage”. Det var det, der var det nye ved Den Gamle By, og som gjorde den helt anderledes end de museer, hvor genstandene blev holdt fanget på behørig afstand af langfingrede gæster bag montrér i glas og mahogni. Målet for stifteren, lærer Peter Holm, var nemlig at gøre indholdet tilgængeligt og relevant for den brede befolkning.

Først årtier senere – i 1955 – dukkede begrebet levendegørelse op. Det skete i en omtale af en ny praksis på frilandsmuseet på Hjerl Hede mellem Skive og Holstebro. Med tiden fik Den Gamle By også aktører, iført fortidens klædedragter, som vidste, hvordan man håndterer forhammer og blæsebælg, bødkerøkse og tøndebånd, vægtlodder og honningkager. Deres tilstedeværelse understøttede oplevelsen af ikke at være omgivet af sjældne kuriositeter og danefæ, men at være tidsrejsende i en sprællevende by. De bragte historien til live og gjorde det lettere at forstå, hvordan samfundet og vi selv forandrer os over tid.

For Emil Bønnelycke var den nære fortid bedsteforældrenes livsverden. I Den Gamle By inkluderer den i dag også vores egen. Det smitter af på publikumsinteressen. Her er det et stykke af Danmarks første gågade – et fænomen, som stadig kendes fra bybilledet – der er kommet på museum.

Om at genopfinde sig selv

”Fortiden er et fremmed land, de gør tingene anderledes der”, lyder en – blandt historikere – berømt betragtning af den engelske forfatter L.P. Hartley. Sagen er nemlig den, at fortiden ligger bag os, og jo længere frem i tid vi bevæger os, des mere eksotisk, fremmedartet og uforståelig forekommer det, vi lod tilbage. Det skyldes menneskets evindelige uro og virketrang og den konstante udskiftning af gamle genstande med nye.

Da jeg første gang satte mine ben i Den Gamle By, omkring 1983, fremstod den som et hyggeligt, men også lettere bedaget sted, hvor det engang genkendelige var blevet fremmedartet. Emil Bønnelycke og hans bedsteforældre var for længst døde og borte, og i mellemtiden havde medarbejderne anskaffet forede møbler til de dunkle og overlæssede klunketidsinteriører, der nu udgjorde den tidsmæssige grænse for ”gamle dage”.

Men interiørerne havde stort set ingen besøgende længere, og personligt husker jeg bedst den gennemtrængende lugt af formaldehyd fra museets evindelige kamp mod forrådnelse, insektangreb og skimmelsvamp. Det var det eksotiske og det ildelugtende, der stod tilbage. Netop det år kiggede blot 136.000 personer forbi. I dag er besøgstallet vokset til det firdobbelte, og det gør ifølge Danmarks Statistik museet til et af landets mest besøgte, kun overgået af Louisiana Museum of Modern Art og de kongelige repræsentationslokaler på Christiansborg Slot. Selv hvis man frasorterer de udenlandske turister, som pligtskyldigt besøger de lokale attraktioner, og tvangsindlagte børn, kommer langt hovedparten af fri vilje. Den bedste forklaring er, at det i de seneste årtier er lykkedes driftige folk og gavmilde fonde at genopfinde museet og gøre genkendelsens glæde til det centrale led i oplevelsen.

Jeg husker selv, hvilken opsigt det vakte, da Tidens Samling i 1992 åbnede dørene i Brandts Klædefabrik i Odense for at levedegøre dagligdagen og boligindretningen i de forudgående 100 år. Det opsigtsvækkende bestod i, at de besøgende blev opfordret til at sidde i møblerne og røre ved alle de udstillede genstande – og endda iføre sig tøjet. Tilgangen gjorde historien nærværende og appellerede til både børn og voksne.

Fire år senere fik Den Gamle By ny direktør, der på samme måde flyttede fokus fra genstandenes indsamling og bevaring til deres formidling i forsøget på igen at gøre Den Gamle By relevant for publikum. Nye bykvarterer – fra 1927, 1974 og 2014 – skød op og transfor-

merede Den Gamle By til en tidsrejse gennem dansk historie, hvor selv familiens yngste medlemmer genbesøger deres egen barndom ved hjælp af butikker, lejligheder og genstande. Resultatet er den helt rette balance mellem den fremmedartede og den genkendelige fortid, som hjælper os til at forstå, hvad vi er rundet af, og hvad vi er blevet.

Det globale i det lokale

Kender du typen hedder et program, som nu i over 30 år har lagt beslag på danske tv-seere i den bedste sendetid. To livsstilsekspertes besøger en bolig og gætter så med næsten gabende forudsigelighed, hvem der bor i den – men først efter at have afluret, hvilken bil der holder parkeret i garagen, og om der er margarine og frikadeller eller økologisk smør og rucolasalat i køleskabet. Sagen er nemlig, at vi alle omgiver os med genstande. De afspejler værdier, selvopfattelse og drømme, og de afslører, hvem vi er.

Men de genstande, der definerer os, er nogle andre end hos dem, der kom før os. Det er jo netop derfor, Den Gamle By løbende må indrette nye bydele. Skal man alligevel fremhæve et enkelt fælles træk ved de mange genstande på tværs af tid, så er det, at de sjæl-

Knallerter oser af dansk ungdomsliv. Men den motoriserede cykel er en tysk opfindelse, som blev eksporteret til Danmark og først efter Anden Verdenskrig gled ind som en integreret del af dansk hverdagsliv. Kun ordet er 100 % hjemmegroet.

dent har deres oprindelse i Aarhus, Aalborg, Odense eller København. Det lyder måske underligt, al den stund Den Gamle By er sat i verden for at bevare dansk købstadskultur, men sagen er, at langt det meste i en købstad er hentet ude fra den store verden.

Selv Den Gamle Bys ældste dele er sprængfyldt med bygninger inspireret af italiensk renæssance og nederlandsk barok og fyldt op med møbler i fransk rokoko- og empirestil. Rundtom i udstillingerne finder man også schweiziske lommeure, tysk legetøj og engelsk porcelæn med kinesiske og japanske motiver – og ikke at forglemme indbegrebet af dansk hygge, det årligt tilbagevendende juletræ, som er en nyere tysk importvare. Andre steder finder man beholdere til krydderier fra Asien, tobak fra Sydamerika, kaffe fra Arabien og te fra Kina. Tilsammen illustrerer genstandene, hvor sammenvævet det globale er i det lokale.

Historiens drivkraft – det, som i tidens løb har fået rejsende til at krydse verdenshavene på små flydende trækonstruktioner og endeløse ørkenområder på ryggen af en kamel – er, som den amerikanske historiker William McNeill engang sagt, menneskets stræben efter at få deres levevilkår til at harmonere med deres drømme. At hente det nye og fremmedartede hjem rummer nemlig håbet om noget bedre – og når det lykkes at få naboen til at misunde varerne, har man også forklaringen på, hvordan modefænomener opstår, og hvorfor verden konstant forandrer sig. Sprog, mad, musik, traditioner og genstande bliver indoptaget og tilpasset lokale forhold, undertiden i en grad, så vi næsten tror, at vi selv fandt på dem. Fremmedelementerne bliver så at sige assimileret i danskheden. Faktisk helt på samme måde, som det i sin tid lykkedes at integrere den frankiske munk Ansgar, da han i 800-tallet ville have danerne til at tro på sin eksotiske, mellemøstlige religion og blev en del af vores historie. Med få undtagelser – såsom skrivekuglen og stomiposen – er det alene fortolkningen og sammensætningen, der er det danske bidrag.

Historikere og sociologer kalder fænomenet for domesticering, og genstandene i Den Gamle By giver et levende indblik i processen. De afslører også, hvilke genstande der stikker ud i en periode og tiltrækker de besøgendes opmærksomhed, fordi de tydeligere end andre definerer, hvem de er.

Brætspillet Monopoly udkom i en dansk udgave i 1936 under navnet Matador. Det har amerikansk oprindelse. Tyske brætspil og legesager blev populære i 1980'erne, og mange har siden været yndet tidsfordriv, fordi de passer perfekt til de nordligere breddegraders mange blæsende og regnfulde dage.

På tidsrejse

Lad os tage på en lille tidsrejse og betragte fænomenet ved selvsyn. Jeg har i dagens anledning taget min søster med, og genkendelsens glæde er størst i bydelen fra 1974, da det var i tiden derefter, at vi gennemlevede vores formative år. Blikket mødes straks af gadens store spejlglasruder, et minimarked i bedste amerikanske stil og en 46 meter lang gågade, som ganske vist skal minde os om at landets første permanente gågade (1963) lå i Randers, men som intet var uden nederlandske og britiske forbilleder. I nærheden holder biler fra Sverige, Tyskland, Storbritannien og Japan – og en Puch Maxi bragt hertil fra Østrig til glæde for familiens teenager, som er et amerikansk begreb. Fremmedelementer, som alligevel virker hjemlige og er en fuldkommen integreret del af, hvem vi var.

Vi smutter indenfor hos Pouls Radio, hvor indmaden over den brune nålefilt er hentet i en forretning i Holstebro, men hvor stort set samtlige udstillede genstande – billedrørsapparater, pladespillere og spolebåndoptagere – er hentet i den store verden. Sony fra Japan, Grundig fra Tyskland, Philips fra Nederlandene og Tandberg fra Norge. Selv det danske Beovisionfarvefjernsyn havde næppe set dagens lys uden amerikansk inspiration. I butikken ligger kassettebånd med den tyske schlagersanger Freddy Breck, og blandt vinyl-

Køkkendesign er ikke mere permanent end tøjmode. Menneskets iboende behov for fornyelse og personliggørelse får det til at drage langt væk efter nye teknologiske løsninger og eksotiske træsorter. Men inden man får set sig om, ligner det atter en museums-genstand. Når naboerne har et magen til, er det tid at skifte igen.

pladerne i butikkens skriggule trækasser finder man Cat Stevens, The Osmonds og Slade – og ikke at forglemme svenske Abba, der det år vandt det internationale Melodi Grand Prix i Storbritannien med en sang om at møde sit Waterloo, som er navnet på en by i Belgien, hvor en kendt fransk kejser blev besejret af en britisk-tysk-nederlandsk hær.

Hver eneste lyd og hver eneste genstand fungerer som et præcist stikord, der fremkalder et minde. Vi kommer i tanker om begrebet båndsalat, den ikke helt sjældne følgevirkning ved at spole frem og tilbage på vores japanske kassettebåndoptager i jagten på yndlingsnummeret. En detalje, bevares, men den vækker minder, giver nostalgien frit løb og anledning til et fælles grin – og fremmer glæden over, at musikken nu findes i spolefri udgave på Spotify, som er en svensk streamingtjeneste.

Vi fortsætter ind i ejendommen Tårnborg, hvis stil er karakteristisk for tidens danske byarkitektur, men opført i en slags nybarok og kunne lige så godt stå i en mindre tysk provinsby. En af bygningens lejligheder rummer en kernefamilie – en direkte oversættelse af det engelske udtryk "nuclear family" – og hvis størrelse på to forældre og to børn er en amerikansk standard. Lejligheden holdes frostfri med centralvarme – et påhit fra den samme del af verden –

og går via rør til en radiator, som er en russisk opfindelse. Elektrificeringen har også sat sit præg på hjemmet, hvor lamper, kaffemaskine og støvsuger alle er fænomener udefra, ligesom møblerne i teaktræ var på højeste mode og træsorten hentet hjem i enorme skibsladninger fra Burma, Indonesien, Thailand, Indien og Laos. Overalt er der knald på farverne. Sofaen – et arabisk ord – og ryatæppet – en svensk opfindelse – er holdt i orange, gule og brune nuancer og med mønstre inspireret af hippieæstetik og modernistisk kunst med amerikansk aftryk. Farverne går igen i lejlighedens plasticgenstande og i de stoffer af polyester og akryl – fremstillet af kemiske virksomheder i Storbritannien – som er krøbet helt ind i klædeskabet i form af de spinlonkjoler, som i sin tid tålte opholdet i effektive tyske vaskemaskiner uden at miste farven og faconen. Der er Rexonasæbe i badeværelset – et australsk produkt – og amerikanske tegneserier på børneværelset. Faktisk er det eneste virkelig hjemmegroede den keramik – et græsk låneord – som børnene slæbte hjem fra skolens formningslokaler.

Sådan er det hele vejen igennem i Den Gamle By.

Vi omgiver os med fremmedelementer uden at tænke over det. Juletræet blev introduceret på Sydsjælland i 1808, efter at komtesen på Holsteinborg havde set et hos familiens slægtninge i Tyskland. Traditionen bredte sig langsomt i borgerskabet og blev først almindelig i danske hjem omkring Første Verdenskrig.

Fortiden er aldrig helt forbi

Det bliver ikke sidste gang, Den Gamle By genopfinder sig selv. Det sker faktisk allerede. Museets nye direktør har for eksempel øje for, at Den Gamle By er et oplagt sted at diskutere aktuelle problemstillinger, fordi der ligger løsninger, forklaringer og paralleller gemt i historien. Vores forfædre har trods alt prøvet det meste – krige og katastrofer, pandemier og pesticidudslip – så hvorfor ikke gå på jagt i historien og høste de bedste af menneskehedens erfaringer og bruge dem aktivt til at føre os sikkert ind i fremtiden? Som den amerikanske forfatter William Faulkner engang har sagt, og som Emil Bønnelycke måtte erkende: "Fortiden er aldrig forbi, den er end ikke fortid".

Og, nå ja, så rummer den også bare et sandt kildevæld af gode historier, som vi kan muntre os over og spejle os i og måske ligefrem genkende dele af fra vores eget liv til gavn og glæde. Genkendelsens glæde.

Hvem bestemmer, hvad det vil sige at være almennyttig?

Julie Rokkjær Birch

Museumsdirektør Julie Rokkjær Birch fortæller, hvordan almennyttigheden er under pres. En ny skatte- og afgifts-problematik modarbejder museernes gode udvikling og giver mere bureaukrati og mindre kultur for pengene. Og hun spørger: Er Skat i gang med at føre kulturpolitik?

Torsdag den 28. august 2025 kunne man tage med Den Gamle By tilbage til 1700-tallets ekstravagance i Møntmestergården. Husets smukke gobelin- og fugleloftssale var dækket op til en menu inspireret af barokkens fascination af det franske køkken. Undervejs fortalte Den Gamle Bys gartner og kunsthistoriker Astrid Steffensen om periodens brug af blomster.

Almennyttighed er ikke bare en juridisk eller økonomisk kategori, som afgør, om en organisation er fritaget for skat. Det er et moralsk og samfundsmæssigt princip, der spiller sammen med vores idé om solidaritet, fællesskab og ansvar. Og i en tid med mediekrise, geopolitisk uro og kunstig intelligens har vi ikke råd til at tage almennyttige kulturinstitutioner for givet. Vi har brug for bastioner for identitet, fællesskaber og viden i en globaliseret verden. Den erkendelse har det øverste politiske niveau tilsyneladende taget til sig, og det har været befriende at se en ny kulturminister gå i front for kulturrens betydning, herunder kulturens bidrag til en stærk økonomi, turisme og erhvervsliv. Og vi kan høre en bred skare af politiske stemmer, som bruger den efterhånden så populære punchline: åndelig oprustning.

Men punchlines alene rækker ikke, og der skal flere og andre bol-ler på suppen for at genoprette en stærk fortælling om dansk kultur. Der skal kompenseres for mangeårig politisk ligegyldighed og manglende investeringer, og der er brug for at øge bevidstheden om, hvordan kulturvirksomheder ser ud anno 2025. Ellers bliver kul-

turens almennyttighed en betegnelse, der alene defineres af jurister. Det er lige nu scenariet for de danske museer, hvis virksomhed er under nyfortolkning – af Skat.

Museer er blevet for flere

I årtier har danske museer navigeret i en tid med økonomiske stramninger (fx 2-procents-grønthøsterbesparelserne fra 2016), stigende konkurrence og politisk regulering. Det har ikke været let, men museerne har over en bred kam formået at taget vare på deres grundlæggende formål og øge deres økonomiske robusthed og deres publikumsappel. Det har været nødvendigt at tænke kommercielt. Ja, det har endda været en politisk tilskyndelse – et vilkår. Nye erhvervssamarbejder, aktiviteter og produkter har ændret museumsoplevelsen markant, og det har tiltrukket nye målgrupper. Og vi har oplevet, hvordan samarbejde med erhvervsliv og lokale aktører kan styrke den lokale forankring. Det faglige fundament har simpelthen fået flere ben at gå på.

Aldrig har så mange gæster sat deres ben på museerne. I 2024

Man kan afholde både bryllup og polterabend i Den Gamle By med mulighed for menu og aktører, der levendegør historien. En af museets populære historiske rundvisninger fokuserer på datingmarkedet og bryllupstraditioner i 1800-tallet. For hvordan datede man egentlig før Tinder? Og hvorfor klipper man hul i gommens strømper?

oplevede danske museer rekordmange besøgende med i alt 17,5 millioner gæster. Det er det højeste antal, siden Danmarks Statistik begyndte at måle museumsbesøg for 40 år siden. Derudover besøgte yderligere 3 millioner mennesker museumsbutikker, cafeer, parker eller haver tilknyttet museerne, hvilket giver et samlet tal på 20,5 millioner. Det vælter ind – til gavn for almenvellet.

Museer er not-for-profit

Det er derfor også en markant anderledes måde, man driver et museum på i dag, end i forrige årtusinde. Og det skal vi være glade for. Misforstå mig ikke: Den offentlige støtte er livsnødvendig, men knap og ustabil. Så hvis museer ikke tænker som virksomheder og er gode til at tjene penge, så får vi ringere museer i Danmark. Men vi driver ikke museum for at tjene penge. Statsanerkendte museers økonomi er et vedtægtsbestemt lukket økosystem, hvor al indtægt går tilbage til – og styrker – det almennyttige formål. Et formål fundreret i viden, samling og formidling og velbeskrevet i den danske museumslov. Et formål, som Slots- og Kulturstyrelsen fører tilsyn med.

Kort sagt kan museer godt skabe profit, men museer er not-for-profit. Not-for-profit er da også formuleringen i den nye internationale museumsdefinition, som International Council of Museums med 92,1 % af stemmerne godkendte på generalforsamlingen den 24. august 2022 i Prag. Netop den sproglige nuanceforskel fra udtrykket nonprofit (fra 1974) viser bred international konsensus om, at museernes kommercielle udvikling kan og bør sameksistere med deres almennyttighed. Med andre ord er den øverste internationale sammenslutning af over 30.000 museer og museumsansatte i 141 lande enige om, at museers virksomhed har forandret sig.

Ny fortolkning af museers skatteforhold

Samme not-for-profit-logik findes i museumsparagraffen, selskabsskattelovens § 3, stk. 1, nr. 5. Her fremgår det, at museer, der er organiseret som selvejende institutioner, som har offentlig adgang, og hvis indtægter i øvrigt kun kan anvendes til museets formål, er fritaget for skattepligt. Paragraffen beskriver med andre ord statsanerkendte museers almennyttighed. Efter ordlyden i loven er den måde, hvorpå et museum genererer sine indtægter, skattefriheden uvedkommende. Tidligere retspraksis om skoler – der hører under

Møntmestergårdens historiske rammer appellerer til møder og arrangementer med bagtæppe. Her bliver man opslugt i og af historien.

Den Gamle By har flere butikker med oplevelser, bøger og varer koblet til museets faglige ansvarsområde. Her kan man købe lidt af historien med hjem. Boghandlen er indrettet som en butik fra 1927 og sælger genoptryk af danske klassikere og Den Gamle Bys egne udgivelser. Man kan bladre og dufte til bøgerne og skrive med pen dyppet i blækhuset. Boghandlens inventar stammer fra 1906, hvor det blev fremstillet til boghandler Chr. Andersen forretning i Rødning i Sønderjylland. Inventaret blev genopstillet i Den Gamle By i 1989.

samme skatteparagraf – viser da også, at skattefriheden kunne omfatte indtægter fra private firmaer. Det samme gælder lufthavne, som også er skattefritaget. Her vurderes butikker og mødelokaler at være knyttet til almindelig lufthavnsvirksomhed.

Men noget tyder på, at forståelsen af museumsvirksomhed trænger til en grundig opdatering. For Skattestyrelsen har sat gang i nye vurderinger af museers skatteforhold, som ligger langt fra lovens ordlyd, da skattefriheden nu afgøres af måden, hvorpå indtægter genereres. I foråret 2023 meddelte Skattestyrelsen Vikingeskibsmuseet i Roskilde, at museet skal betale skat af hele sin drift, bl.a. fordi museets butik og café kan tilgås uden entrébillet og har ting på hylderne, som ikke vurderes at være tæt nok knyttet til museets formål. I den endelige afgørelse fra efteråret 2024 holdt styrelsen fast i sin vurdering.

Museumsbegrebet har flyttet sig

Siden har også Den Gamle By modtaget en ny vurdering som fuldt skattepligtig, fordi flere af museets kommercielle aktiviteter – erhvervsarrangementer og bryllupper i museets historiske rammer –

ikke vurderes at være tæt nok på museets formål. Den Gamle By har gjort indsigelse og venter på svar. Et bryllup i Den Gamle Bys historiske rammer tiltrækker nye målgrupper, er uløseligt knyttet til formålet og genererer indtægt. Hvor mange politikere og erhvervsfolk har ikke været til arrangementer i museernes hellige haller? Gør det museerne mindre almennyttige? Forskellige aktiviteter åbner dørene for nye målgrupper, hvis egne minder, hverdag og oplevelser flettes sammen med formidling af det historiske og bliver vedkommende. Formidlingen har flyttet sig.

Ganske få museer kan leve op til den nye fortolkning af museernes aktiviteter, som der lægges op til fra Skattestyrelsen. For fortolkningen bygger på en gammeldags forståelse af museer som institutioner, der lukker sig om monterne, taler indefra og ud og kun har åbent i dagtimerne. At museer har aftenåbent eller aktiviteter uden for almindelig åbningstid, er en naturlig del af moderne museumsdrift, der er med til at sikre nytænkning og økonomisk stabilitet, ligesom det giver mange flere tid til og mulighed for museumsoplevelser.

Intet skatteprovenu, masser af administration, mindre kultur

Da museer er not-for-profit, vil selv fuld skattepligt medføre hensættelser, men aldrig give et skatteprovenu, da man vil hensætte til museets formål. Men det vil være en bekostelig administrativ byrde, som giver mindre kultur for pengene, hvis museer bliver skattepligtige, og det er svært at forestille sig, at det kan være et politisk ønske.

Det giver ikke mening, at stat og kommuner giver med den ene hånd og opkræver skat med den anden. I parentes kan jeg bemærke, at statsejede og kommunale museer går fri, men ligestilling af museer er en anden historie. Museerne kommer til at bruge store ressourcer på håndtering, og dette statslige bureaukrati modarbejder de kulturpolitiske visioner og sætter spørgsmålstejn ved museernes status som almennyttige. Det problem synes jeg, politikerne bør tage alvorligt.

For Den Gamle By er sagen principiel. Kommer Skat i virkeligheden til at føre en slags kulturpolitik? Og hvem bestemmer egentlig, hvad det betyder at være almennyttig? Det er et farligt spor at gå ud ad, hvis flere museer skal overgå til foreningsbeskatning efter selskabsskatteovens § 1, stk. 1, nr. 6. En forening er ikke pr. definition almennyttig.

I uge 37 i 2025 boede fire unge i 70'er-kollektivet i Den Gamle By som en del af et eksperiment. Her skulle de leve uden smartphones, men med fællesspisninger, samtaler og knallertkørsel.

Diesella

BORGEN
ASSURANCE

Den Gamle By kunne sådan set være ligeglad. Den bureaukratiske byrde ville vi kunne tage på os. Og Den Gamle By skal såmænd nok klare sig, men hvad med de mellemstore og små museer? Vil de opgive at udvikle aktiviteter og samarbejder med det lokale erhvervsliv, selv når der er efterspørgsel? Og i et større perspektiv: Hvordan stiller det samfundet?

En for alle – alle for en

I Den Gamle By ser vi almennyttighed som en vigtig værdikamp. Hvem tager ansvar for det fælles? Hvem skal betale for det, og hvem bestemmer, hvad der er nyttigt? Almennyttig status kan ikke blot være et spørgsmål om jura, hvor Skat alene kan vurdere, om et museum "opfylder kravene". Det er ikke i tråd med den kulturelle virkelighed.

Der bør derfor rettes klar politisk opmærksomhed mod problematikken, som både truer den principielle definition af museernes status som almennyttige og sektorens gode udvikling de senere år, hvor museerne har formået at tænke kommercielt, har tiltrukket samarbejdspartnere og donationer og har styrket den lovbestemte opgave og skabt mere værdi for flere. Almennyttighed handler om at have et formål, der rækker ud over institutionen selv. Vi museer virker ikke for at tjene penge – vi tjener penge for at tjene samfundet.

En for alle, alle for en. Det handler vel om at få mest mulig kultur for pengene?

MERE END ET ÅRSKORT

Når du køber et årskort, er du med til at støtte arbejdet med at bevare historien for fremtiden. Fra vedligehold af historiske bygninger, håndværk og samlinger over undervisning af børn og unge til demensvenlige tilbud.

Du bliver – med andre ord – en del af **Klub Den Gamle By.**

Som tak får du fri adgang til Den Gamle By med en ledsager i et helt år, 10 % rabat i butikker og restauranter, rabat ved besøg på andre museer og forlystelser og besked om særlige arrangementer før alle andre.

Læs mere på **dengamleby.dk/årskort**

Årets gang og planer for fremtiden

Julie Rokkjær Birch

Overgangen fra 2024 til 2025 markerede afslutning, omstilling og begyndelse for Den Gamle By. En afslutning på de store byggeriers tid, en omstilling af museets organisatoriske grundlag og en begyndelse på en ny strategisk retning for hele Danmarks museumsby.

568.000 gæster besøgte Den Gamle By i 2024 – ca. 30 % var fra udlandet. Det er det næstbedste besøgstal nogensinde og overgås kun af 2017, hvor Aarhus var Europæisk Kulturhovedstad. Dermed er museet det tredjemest besøgte danske museum – og det bedst besøgte kulturhistoriske museum i Danmark. Den Gamle By når fortsat det helt brede publikum og ikke mindst børn og unge, som museet i 2024 satte danmarkshistoriens rekord i at tiltrække. Det er fremtidens gæster.

Grundlæggende går det altså godt i Den Gamle By, og publikumstallet for 2025 forventes at nå det flotte niveau fra 2024. Men selv om Den Gamle By står stærkt og har masser af potentiale, er der også udfordringer. I 2024 måtte Den Gamle By foretage en organisatorisk tilpasning og opsiges knap 10 % af museets faste medarbejdere, da de mangeårige og store projektfinansierede byggeprojekter med hovedindgangen som slutsten nåede deres afslutning. Samtidig oplever museet fortsat et markant pres på drift og vedligehold, og behovet for en markant omstilling af museets forretningsmodel og en samlet ny retning for museet var allerede åbenbar i 2024, og et strategiarbejde blev sat i gang. I foråret 2025 kunne

Dronning Margrethe på besøg i Den Gamle By den 21. august 2025. Her ses hun sammen med museumsdirektør Julie Rokkjær Birch. Det er en stor glæde for museet, at dronning Margrethe har bibeholdt sit protektorat.

museet præsentere en ny strategi og en ny organisationsplan – en begyndelse på et nyt, nødvendigt og meningsfuldt træk.

Det kan ikke overvurderes, hvor meget den vedvarende opbakning fra gæster, fonde, sponsorer og samarbejdspartnere har betydet for Den Gamle By i årets løb. Støtten og imødekommenheden styrker arbejdet med at passe på historien, glæde vores gæster og skabe nye oplevelser. Tak.

Sammen om en ny retning

Den 2. april 2025 kunne Den Gamle By offentliggøre ”Strategi 2030”, som er blevet til gennem dialog med medarbejdere og frivillige, museets bestyrelse og udvalgte interessenter. Strategien bygger på den faglige kerneopgave, nytænkende gæsteoplevelser og forretningsmodeller – og social, miljømæssig og økonomisk ansvarlighed. Og den skal manifestere Den Gamle Bys enorme spændvidde lokalt, nationalt og internationalt. Vi kalder den ”Et fælles hjem til tiden”.

Efter mange år med opbygning af nye kvarterer og en ny hovedindgang skal Den Gamle By nu aktivere de eksisterende rammer på nye måder og holde sig dynamisk og i samspil med sin omverden. Den Gamle Bys opgave er fremover at sikre sin relevans, magi og faglige troværdighed, skabe økonomisk konsolidering og blive ved med at betyde en hel masse. For mange og for endnu flere. Konkret har strategien en målsætning om 100.000 flere gæster i 2030, og et overordnet økonomisk mål er et overskud på 2 mio. kr. årligt til og med 2030 for at få udbygget den frie egenkapital. Strategien bygger på tre gensidigt afhængige pejlemærker, som fungerer som overordnet princip for aktiviteter i Den Gamle By:

FAGLIGHED: Pejlemærket, der skal sikre vores kvalitet, troværdighed og identitet som *museum*.

FORRETNING: Pejlemærket, der skal sikre vores økonomiske bæredygtighed og identitet som *topattraktion*.

RELEVANS: Pejlemærket, der skal sikre vores ansvarlighed, forandrende kraft og identitet som *samfundsaktør*.

Omstillingen og igangsættelsen af flere nye initiativer har allerede betydet forandringer, og 2025 har haft implementering af strategien og den ny organisationsstruktur i højsædet. Et af succeskriterierne i strategien er at styrke den fælles kultur. Indsatser som ledelses-

Den Gamle Bys nye strategi. I medarbejderkantin blev tre temaer delt ud over to måneder, hvor alle havde mulighed for at bidrage med ord til museets værdier, formål og drøm. Det var værdifuldt for de endelige formuleringer af det strategiske grundlag – og så gav det anledning til gode diskussioner over frokosten.

udvikling, kulturmåling og modeller for tværgående samarbejde har fyldt i 2025 og vil naturligt tage plads fremover.

Man siger, at kulturen spiser strategien til morgenmad – det ved vi i Den Gamle By. For nøglen til Den Gamle Bys succes og evne til at tackle store udfordringer og omvæltninger ligger helt utvivlsomt i den dedikation og i den fælles ånd, som driver arbejdet og beriger stemningen på museet. Det har været fantastisk at følge den indsats og gejst, som museets mange medarbejdere og frivillige lægger for dagen på trods af store forandringer de senere år. Der er grund til at udtrykke stor taknemmelighed, ydmyghed og respekt for hele holdets indsats og gåpåmod. Museets gæster mærker tydeligt, at Den Gamle By også er vores hjem.

International og almennyttig betydning

I 2024 fyldte forhandlingerne om den nye museumsreform meget. Den Gamle By forsøgte på forskellig vis at hjælpe med at nuancere de problemstillinger, der ligger i en så markant ændring af statens

I forbindelse med Danmarks EU-formandskab var Den Gamle By den 4. juli 2025 vært for et pressemøde med statsminister Mette Frederiksen, udenrigsminister Lars Løkke Rasmussen og et stort antal udenlandske journalister. Mødet fandt sted i Møntmestergården. Statsminister Mette Frederiksen ses her på vej til mødet.

tilskud til de statsanerkendte museer. Reformen blev endeligt vedtaget den 19. december 2024 og trådte i kraft fra januar 2025. Den er et godt skridt i den rigtige retning, og det er prisværdigt, at der efter flere forsøg endelig blev landet en reform.

Takket være en særlig politisk prioritering har reformen i store træk ikke ændret ved størrelsen af det statslige tilskud til Den Gamle By i 2025. Dog har Den Gamle Bys indplacering i grundtilskudsmodellen givet anledning til dyb forundring. Placeringen af Den Gamle By i grundtilskudsniveau 4 (ud af 5) matcher ikke, at museet er Danmarks bedst besøgte kulturhistoriske museum, varetager massiv bevaring og drift af enestående kulturarv og ikke mindst har international status. Sagen var et fokuseret udgangspunkt i tilblivelsen af museets nye strategi. Der er behov for at øge bevidstheden om museets ansvar, appel og betydning for samfundet. Og der er behov for økonomisk konsolidering og vækst.

Behovet skyldes ikke mindst, at vi kan forvente øgede udgifter til administration. Skattestyrelsen har meddelt Den Gamle By, at museet skal betale skat af hele sin drift, fordi flere af museets kommer-

Allehelgen i Den Gamle By byder på sporjagt i huse og gader, hvor man kan udforske folketroens skikke og historier. Hjemmefra kan man fortsætte oplevelsen med lydfortællinger, fx den om brøndens væsen.

cielle aktiviteter – eksempelvis erhvervsarrangementer i museets historiske rammer – ikke vurderes at være tæt nok forbundet med museets formål. Ganske få museer kan leve op til den nye fortolkning af aktiviteter, som der lægges op til fra Skattestyrelsen. Den Gamle By har gjort indsigelse til Skattestyrelsen og venter i skrivende stund på svar. Det vil være en bekostelig administrativ byrde, som giver mindre kultur for pengene, hvis museer bliver skattepligtige, og det er svært at forestille sig, at det kan være et politisk ønske. Almennyttigheden er under pres. Læs en uddybning af sagen i artiklen "Hvem bestemmer, hvad det vil sige at være almennyttig?"

Størst betydning – både lokalt og nationalt

Et af succeskriterierne i museets "Strategi 2030" er at skabe et endnu stærkere brand, og der er brug for at synliggøre museets relevans og mange initiativer for at nå nye målgrupper. Verden ændrer sig hastigt, og museet må kunne tale med. Derfor er der i 2025 taget hul på at udvikle museets digitale indholdsformater og anskue Den Gamle By som et mediehus – som public service. Målet er at

udkomme med historiske nyheder gennem flere mediekkanaler og til forskellige målgrupper. I den forbindelse arbejdes der også på at opdatere Den Gamle Bys grafiske linje og tone-of-voice til en digital virkelighed. I årets løb har vi arbejdet på en fornyelse af billedstil og formidling i hele koncepter som Allehelgen, der kan opleves på museet i efterårsferien og gennem lydfortællinger, når man kommer hjem.

I begyndelsen af året fik Den Gamle By foretaget en omfattende borgeranalyse for at kunne måle udviklingen de kommende år. Hele 82 % vurderer Den Gamle Bys omdømme som positivt eller meget positivt, og museet forbindes især med ord som hygge, nostalgi og historie. Aarhusianerne har en særlig tilknytning til Den Gamle By, som ses som et vartegn for byen, en kilde til stolthed og en national kulturinstitution. Samtidig vurderes museet markant højere end andre kulturinstitutioner i Aarhus – både når man spørger lokalt og nationalt. Især julen i Den Gamle By står stærkt og fungerer nærmest som et brand i sig selv. Men undersøgelsen bekræftede også relevansen af den nye strategis succeskriterium om at skabe nyt indhold – året rundt. Der er barrierer for at besøge museet oftere, og der er et tydeligt ønske om flere events, aftenåbninger og nye oplevelser. Det vil Den Gamle By de kommende år arbejde på at imødekomme. Udgangspunktet er solidt, for der er ingen tvivl om, at kendskabet til Den Gamle Bys kerneværdier og betydning står stærkt i befolkningens bevidsthed.

Fokus på faglig udvikling – nationalt og internationalt

Forudsætningen for nye museumsoplevelser og for Den Gamle Bys troværdighed er et stærkt fagligt fundament og udsyn. Museets medarbejdere har i 2025 deltaget aktivt i studierejser og forskningsnetværk, blandt andet gennem medlemskab af Dansk Komité for Byhistorie, redaktionsarbejde på det fagfællebedømte tidsskrift Kulturstudier, deltagelse i AEOM's (Association of European Open Air Museums) udvalg for bedømmelse af papers og posters samt netværk for forskning i satiretegninger og tilknytning til Center for Erhvervshistorie ved CBS.

Flere nye fagfællebedømte udgivelser så dagens lys i 2025. Blandt andet stod tidligere museumsdirektør i Den Gamle By Thomas Bloch Ravn bag artiklen "Into the history in open-air museums" i *The Routledge Handbook of Museum and Heritage Education*. Mu-

Internationale museumsfolk henter ofte inspiration i Den Gamle By. I september 2025 var det museerne i Lillehammer, herunder frilandsmuseet Maihaugen, der lod sig inspirere af museets nye strategi.

seumsinspektør Søren Tange Rasmussen udgav bogen *Besat og befriet. Aarhus 1940-1945* på Gads Forlag. Og Martin Brandt Djupdræt, chef for Forskning, Udvikling & Tværgående Projekter, færdiggjorde sin ph.d.-afhandling om museerne og deres publikum.

Efter den nye museumsreforms ikrafttræden pr. januar 2025 måler Kulturministeriet museernes forskningsindsats udelukkende på baggrund af fagfællebedømte publikationer. I de seneste ni år har Den Gamle Bys medarbejdere hovedsageligt publiceret gennem Dansk Center for Byhistorie (DCB). Centret har siden 2001 været drevet af Den Gamle By i samarbejde med historiefaget, Institut for Kultur og Samfund ved Aarhus Universitet. I 2025 har Den Gamle By indgået en ny samarbejdsaftale med Aarhus Universitet om Dansk Center for Byhistorie. Målet er at give museets fagfællebedømte publikationer en tættere tilknytning til museets egne projekter og udstillinger og på den måde styrke Den Gamle Bys faglige profil. For at det kan lade sig gøre, vil museet arbejde på at opbygge en bredere faglig kapacitet, så flere museumsmedarbejdere får mulighed for at inddrage forskning og publicering som en integreret del af deres arbejde. Samarbejdet tænkes ind i en bredere ramme, hvor begge institutioner beskæftiger sig med emner af fælles interesse, og hvor

synergieffekter kan opnås – eksempelvis inden for forskning i museumsbrugere og Den Gamle Bys hovedtema de kommende år, nemlig mellemkrigstiden.

Mellemkrigstiden som tema

1920'erne vil få særlig opmærksomhed i Den Gamle By. Perioden var en brydningstid, der rummer mange væsentlige temaer med tråde til nutiden. De brølende 20'ere er blevet brugt som betegnelse for epoken, hvor industrialiseringen kulminerede med butikker, der bugnede med fabriksfremstillede varer, imens motorkøretøjer indtog gaderne, telefoner og radioer skabte nye kommunikationsmuligheder, modernismen holdt sit indtog i litteraturen, kunsten og arkitekturen, den første generation af kvinder med stemmeret førte sig frem med nyvundet selvstændighed, og underholdningsindustrien drønedes derudad med stumfilm og jazzmusik. Samtidig var der store sociale kontraster med spændinger og konflikter, som siden førte til socialreformer og velfærdsstatens fødsel. Det er historiske temaer, der giver perspektiv og værdifulde erfaringer i en højteknologisk samtid, hvor vi taler om opbrud, ny verdensorden og krig.

Denne isenkramhandel fra Otterup fra 1920'erne er blandt meget andet inspiration, når Den Gamle By skal udvikle en ny bebyggelse.

I 2025 igangsatte Den Gamle By projekteringsarbejdet med en ny bebyggelse i museets 1927-kvarter. Projektet realiseres gennem en testamentarisk arv fra Leo og Grethe Kruse – midlerne er øremærket til opførelsen af historisk indrettede bygninger i Den Gamle By. Der er tale om to tidstypiske etageejendomme med hjørnebutikker, inspireret af forlæg fra Otterup og Nakskov. Bygningerne skal fuldende bybilledet i 1927-kvarteret, danne en mere markant indgang til området og ikke mindst sætte fot under formidlingen af perioden. Der arbejdes med nye formidlings- og oplevelsesformater. En konfekturbutik og en manufakturforretning vil invitere gæsterne til sanselige og stemningsfyldte møder med 1920'ernes forbrugskultur, mens en herskabslejlighed på førstesalen indrettes som eksperimentarium for totaloplevelser, teater, rollespil og arrangementer. Eksteriøret ved husene bearbejdes, så det fremstår troværdigt og understøtter gæsternes tidsrejse.

Projektet fungerer som en løftestang for Den Gamle Bys forskning og formidling og skaber rum for at afprøve nye koncepter som overnatning og rollespil. Samtidig er det ambitionen at formidle selve byggeprocessen undervejs og gennem arbejdet med genbrugsmaterialer inspirere til mere bæredygtigt byggeri.

Reality på museum. Den 11.-14. september 2025 satte Den Gamle By fokus på, hvordan nutidens unge oplever livet i 1970'erne. Fire unge flyttede ind i museets kollektiv fra 1974 – uden skærme og sociale medier, men med drejeskivetelefon, pladespiller og hårde madrasser. Eksperimentet blev fulgt tæt af pressen og video-dokumenteret af museet på Instagram.

Faglig formidling for fulde huse

De fleste forbindelser Den Gamle By med brostensgader og bindingsværkshuse. Men i 2025 kunne man også finde en satelit af museet i et parcelhus i Skjoldhøjparken. Herfra laver museet aktiviteter for og med beboerne i landets største parcelhuskvarter og bliver samtidig klogere på den udbredte boform.

2025 har været et år, hvor Den Gamle By både har foldet nye udstillinger ud, styrket undervisningen og præsenteret et varieret program, der får historien til at leve endnu mere. Samtidig er fundamentet lagt for fremtidige investeringer, som skal sikre museets vision om at være et fælles hjem til tiden.

Dansk Plakatmuseum åbnede året med særudstillingen "Lystrejser. På eventyr med turistplakaten" den 7. februar. Med udgangspunkt i 150 plakater i årene 1896-2025 foldes historien om turismen og dens udvikling ud i et farverigt univers. Læs mere om udstillingen på side 49.

Siden Møntmestergården åbnede i 2009, har Den Gamle By haft et flagskib blandt bindingsværkshuse. Nu er bygningens historie blevet gjort fuldt tilgængelig for alle. Den 24. juni 2025 åbnede en ny permanent udstilling på husets loft, hvor besøgende kan opleve en lille biograf med film om bygningen og vandre rundt blandt installationer, der fortæller om barokkens farver og mønstre, rokokkens elegance og de håndværksteknikker, der muliggjorde genrejningen af det betagende hus. Læs mere i museumsinspektør Lisbeth Skjernovs årbogsartikel om udstillingen på side 57.

Formidlingen af nyere danmarkshistorie er også styrket i det forgangne år. I Skjoldhøjparken har museet sat fokus på parcelhushistorien og bæredygtighed, mens det landsdækkende projekt "Hvor er det fra?" – i samarbejde med Nationalmuseet og Museum Lolland-Falster – har engageret frivillige i at geotagge tusindvis af billeder og gøre danmarkshistorien endnu mere tilgængelig.

Museets undervisningstilbud har oplevet en markant vækst på 20 % sammenlignet med 2024. Fremgangen skyldes blandt andet nye forløb til ungdomsuddannelserne om demokrati og besættelsestiden, som er blevet taget godt imod, ligesom kommunikationen med skolerne er styrket. Der er samtidig gjort en målrettet indsats for at få flere klasser til at vælge undervisning frem for blot at besøge på egen hånd, så eleverne får et større fagligt udbytte.

De store sæsontilbud som påske, sommeraktiviteter, Allehelgen og jul er stadig højdepunkter i Den Gamle Bys årshjul. Men programfladen er blevet udvidet med alt fra klassiske foredrag over overnatningseksperiment til historiske sysler for at tiltrække nye målgrupper i lavsæson og uden for museets normale åbningstid. I samarbejde med Clement Kjersgaard og *RÆSON* blev Helsingør Theater i Den Gamle By hele efteråret forvandlet til et forsamlingshus med debatter og foredrag med fremtrædende eksperter som Jeanette Varberg, Vincent Hendricks, Emma Holten, Sara Alfort og Clement Kjersgaard selv. Udviklingen af programfladen fortsætter i 2026.

Bæredygtighed på mange niveauer

Den Gamle By har i 2025 taget markante skridt for at fremtidssikre museets rammer og skabe endnu stærkere forbindelser mellem kulturarv, bæredygtighed og samfundsansvar. En af årets store milepæle var certificeringen som *Green Attraction*. At opnå denne mærkning betyder, at Den Gamle By lever op til en lang række miljømæssige og sociale kriterier og samtidig forpligter sig til løbende at forbedre sig og dokumentere resultaterne. Certificeringen sender et vigtigt signal til både gæster og samarbejdspartnere og understøtter ambitionen om at være en grøn og ansvarlig kulturinstitution – og ikke mindst strategiens målsætning om 50 % CO₂-reduktion i 2030.

I årets løb er en række projekter blevet igangsat eller afsluttet med netop bæredygtighed som omdrejningspunkt. Projektet "Grønne data" har givet museet mulighed for at forbedre energimålinger-

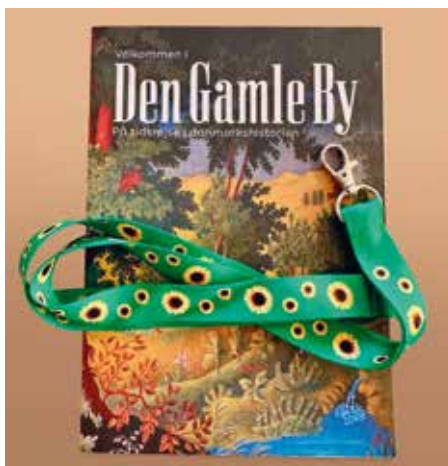

I 2025 blev Den Gamle By certificeret som Green Attraction.

ne, så el, varme og vand nu kan overvåges mere detaljeret. Det betyder, at fejl og overforbrug hurtigt kan opdages og afhjælpes, og samtidig er der udviklet metoder til at gøre medarbejderne mere bevidste om deres eget forbrug på arbejdspladsen. Under projektet "Fremtidens robuste haver" arbejder gartnerne med at udvikle metoder til at gøre haverne mere robuste over for både tørke og oversvømmelse. Opsamling af regnvand, grøfter, jorddække og dyrkning af robuste plantesorter er blandt de tiltag, der både bygger videre på historiske dyrkningsmetoder og peger på fremtidens udfordringer.

I samarbejde med Industrimuseet i Horsens arbejder Den Gamle By gennem projekterne "Bæredygtig handlekraft" og "Fællesskaber for forandring" på at give gæsterne mulighed for selv at tilegne sig færdigheder i bæredygtig adfærd gennem havedyrkning, reparationer og kreativt genbrug. Brugerundersøgelser bekræfter, at projektet har haft en positiv effekt på deltagerne og givet inspiration til at handle mere bæredygtigt i hverdagen.

Bæredygtighed er ikke kun et spørgsmål om CO₂-aftryk og res-

Bogen *Til kaffe i erindringslejligheden* – *Den Gamle Bys arbejde med demens* udkom den 23. september 2025.

Som det første museum i Aarhus har Den Gamle By i 2025 tilsluttet sig Solsikkeprogrammet, som er en hjælp til både børn og voksne med usynlige handicap. Det kan være psykiske sygdomme, autisme og ADHD, hvor der kan være behov for ekstra tålmodighed, støtte eller hjælp.

sourceforbrug. Det handler også om at skabe indhold, der giver gæsterne refleksion og handlekraft. I samarbejde med Barndrømmen fik 600 børn fra udsatte familier særlige forløb i museet, og i forbindelse med den landsdækkende demensuge åbnede Den Gamle By dørene til Erindringslejligheden, hvor gæsterne kunne opleve, hvordan livet med demens kan føles. I september 2025 udkom bogen *Til kaffe i erindringslejligheden*, der markerer museets mangeårige og anerkendte indsats. Bogen udgives også digitalt på engelsk og skal inspirere og støtte alle, der arbejder med demens.

Planlagte udviklingsinitiativer omfatter mentorprogrammer, diversitet blandt ansatte, seniorordninger og indsatser for den kommende generation på arbejdsmarkedet. For at styrke museets inklusion og imødekommenhed blev *Solsikkesnoren* også indført i Den Gamle By i 2025. Snoren gør det lettere for personer med usynlige handicap at signalere behov for hjælp eller hensyn, og den er endnu et skridt i arbejdet for at gøre museet til et fælles hjem for alle.

Sommeren er højsæson. Når skolernes ferie slutter i august, er det især udenlandske gæster, der besøger museet. I 2025 har vi styrket værtskabet over for udenlandske gæster gennem kompetenceudvikling af personalet, flere rundvisninger og nye tilbud på fremmedsprog.

Det generøse værtskab og gæsterejsens A-Z

Et besøg i Den Gamle By er en helhedsoplevelse. Gæsterne kan møde aktører i historiske dragter i Købmandsgården, i Havbogadehusets køkken eller på gaden, når postbuddet tager imod i rød postuniform. Levendegørelsen er en af museets mest værdsatte attraktioner og bidrager væsentligt til den samlede oplevelse.

Det generøse værtskab er en af Den Gamle Bys bærende værdier. I forbindelse med implementeringen af den nye strategi er flere afdelinger blevet samlet. Målet er at skabe sammenhæng i gæstens oplevelse på tværs af afdelinger, sikre øget indtjening, udnytte ressourcer bedre og udvikle nye forretningsmodeller. Den Gamle By vil skabe en endnu mere ensartet gæsteoplevelse, der overstiger forventningerne – løbende målt gennem tilfredshedsundersøgelser og feedback.

Sommeren 2025 bød på en ny satsning. Restaurant Gæstgivergården åbnede som a la carte-restaurant uden for museets normale åbningstid. Ambitionen er at etablere Aarhus' historiske spise-sted, hvor gæster kan nyde måltider med historiske rødder i unikke rammer. Konceptet er blevet suppleret med levende musik og har tiltrukket nye målgrupper. Resultaterne viser høj omsætning, stor gæste- og medarbejdertilfredshed og værdifulde indsigter til fremtidige åbningstidsmodeller. Efterspørgslen på arrangementer, selskaber og virksomhedsevents i Den Gamle By er steget markant i 2025, og der arbejdes på at udvikle nye koncepter, styrke salget og sikre endnu højere kvalitet i afviklingen.

I det kommende år vil Den Gamle By udvikle sin it-infrastruktur og skabe en webplatform, der understøtter gæsteoplevelse, økonomisk konsolidering og museets brand. Visionen er at samle Den Gamle Bys viden, faglige relevans og kommercielle tilbud i et oplevelsesunivers, der bliver bindeled i gæstens oplevelse før, under og efter besøg.

Vedligehold og kvalitetssikring

Efter år med coronapandemi og opførelse af nye kvarterer og en ny hovedindgang har Den Gamle By et større efterslæb på vedligehold af udstillinger og bygninger. I foråret 2025 afsluttede vi det seneste grundige bygningssyn, som gennemføres hvert fjerde år. Resultatet var ikke overraskende. Tidens tand havde sat sit spor, og flere bygninger havde behov for vedligeholdelse. Museets arkitekter og

Stubmøllens vinger tages ned og repareres og genmonteres.

håndværkere har derfor lagt en målrettet plan. Mange af de mest akutte opgaver blev gennemført i 2025, bl.a. Stubmøllen, hvis møllevinger er taget ned, skilt ad, repareret og genmonteret. Samtidig er møllens bræddetag blevet udskiftet, og hele bygningen er blevet grundigt tjæret. I den daglige drift er der desuden sket et markant løft med en ny skimmelfrensingsstation. Den gør os i stand til løbende at håndtere skimmelangreb på genstande og sikre samlingerne for fremtiden.

Samtidig er vi i gang med længerevarende indsatser, der skal forhindre yderligere forfald. Mange vinduer er hårdt medtagne af tid og vej, og de bliver nu istandsat efter en nøje prioriteret liste. Også tegltagene gennemgås systematisk med udskiftning af tagsten, reparation af rygninger og skorstene samt understrykning.

Der er nu en plan for de næste 3-5 år. Blandt de bygninger, der står foran større istandsættelser, er Mansardpakhuset, Købmandsgårdens baghus og Brænderiet. Men før vi kaster os ud i opgaverne, undersøger vi, hvordan arbejdet kan sammentænkes med mu-

seets nye strategi og øvrige udviklingsprojekter. Vedligehold er ikke blot et nødvendigt arbejde, men også en vigtig del af vores formidling. Derfor fortæller vi løbende gæsterne om konserverings- og håndværksprojekterne gennem plancher og direkte møder, når det er muligt.

Fremtidens rammer

I dag er mange af museets driftsfunktioner spredt i gamle museumsbygninger. Det skaber både pladsmangel og ineffektivitet, og samtidig blokerer det for at udvikle husene til nye publikumsoplevelser. Med opførelsen af den nye bebyggelse i 1927-kvarteret skal "Barakken" fjernes i 2026, og dermed forsvinder både arbejdspladser og driftsrum. Det gør behovet for en ny driftsbygning presserende. Teglværksladen og området heromkring er det oplagte sted. Placeringen giver nem adgang til offentlig vej og muliggør aktiviteter, uden at gæsterne forstyrres i åbningstiden. Her kan vi samle driftsfunktioner, men også skabe aktivitetsrum til håndværksformidling, undervisningslokaler og en tættere tilknytning af Aarhus Billedarkiv, som samtidig skal være offentligt tilgængeligt uden om billetsalget. Ambitionen er at rejse midler til at bygge en driftsbygning, der ikke blot løser praktiske udfordringer, men også bliver et forbillede for bæredygtighed og inspirerer publikum.

Den Gamle By står i spidsen for projektet om det nye fælles Aarhusmagasin. Det tog i 2025 en ny drejning med projektmodningen af et banebrydende byggeri baseret på lerblokke, genbrugsmaterialer og en gennemført bæredygtig profil. Magasinet skal rumme genstande og arkivalier fra Den Gamle By, ARoS, Stadsarkivet, Naturhistorisk Museum, KØN og Kunstkonserveringen – og samtidig skabe nye rammer for samarbejde på tværs af institutionerne. Visionen er ikke blot et lager, men et levende hus med fælles faciliteter, der effektiviserer arbejdet og giver publikum en sjælden mulighed for at komme tættere på fagfolk og processer.

Ambitionerne for sikring af fremtiden – anlæg, drift og indhold – er høje, men finansieringen er fortsat en udfordring, der arbejdes på.

Fra Christiansfeld til Børsen

Den Gamle By har ekspertviden inden for håndværk, historieformidling og udstillingsproduktion, som kan komme andre til gavn. I 2025

hjalp museet Salling Group med at formidle virksomhedens historie på deres uddannelsescenter, Campus Bøgehøj. Se årbogsartiklen på side 67.

Den Gamle Bys strategiske indsats Center for Håndværk har i årets løb markeret sig som et centrum for viden og kompetence. En ny hjemmeside præsenterer de mange fagligheder, der er samlet her. Centret udvikler undervisningsmateriale til håndværkere på efteruddannelse – eksempelvis tømrere, malere og bødkere. Samtidig er museets kompetencer efterspurgt ud af huset. Smedene har blandt andet leveret håndsmedede låse og beslag til bygninger i Christiansfeld, og vi rådgiver Glud Museum i forbindelse med ombygningen af en ældre villa. Og i juli 2025 blev Den Gamle By kontaktet af Leif Hansen Arkitekter, som er rådgivere for Dansk Erhverv og i gang med at genrejse Børsen i København. De skulle bruge hjælp til at dokumentere og tolke bygningsspor i den del af Børsen, som blev ødelagt af branden. Her er murværksrester og de gamle gulvniveauer gravet helt ned til den oprindelige bygning fra 1620'erne. Flere uopklarede forhold skulle undersøges. Den Gamle By sagde selvfølgelig ja til opgaven, og museets bygningsarkæolog Erik Bjerre Fisker har i sidste halvdel af 2025 hver anden uge været udstationeret i København.

Beredskab og partnerskab

Den Gamle By bygger på mere end hundrede års erfaring og står samtidig midt i en tid, hvor forandring, fornyelse og et stærkt beredskab er afgørende for at bevare både relevans og styrke. Intet museum er en ø – heller ikke Den Gamle By. Den teknologiske udvikling og en tiltagende usikker verdensorden har medført, at museet i 2025 genbesøgte og løftede beredskabsniveauet inden for både it og sikkerhed.

I varetagelsen af vores fælles kulturarv må vi ikke undervurdere værdien af gode partnerskaber. Det står klart, hvordan vi gennem fælles indsats med myndigheder, fonde og øvrige samarbejdspartnere kan skabe værdi for samfundet, kulturen og for Den Gamle By. I årets løb har museet arbejdet på at udvikle og udbygge det eksisterende sponsornetværk for at skabe langsigtede og værdiskabende samarbejder i tråd med museets strategiske ambitioner. Den Gamle By vil give plads til nye perspektiver, blandt andet gennem et udvidet samarbejds- og kontorfællesskab i de historiske huse. Den mu-

lighed greb HAVE Kommunikation i 2025, da de tilsluttede sig Gads Forlag, der også har hjemme i Den Gamle By.

2025 har vist, at Den Gamle By kan løfte arven, udvikle nye formater og skabe rammer for fremtiden. Der er udfordringer, men styrken ligger i fællesskabet, i medarbejdere og frivilliges engagement, i gæsternes vedvarende interesse og i samarbejdet med fonde, partnere og politikere.

Med "Strategi 2030" er retningen sat. Den Gamle By skal være et fælles hjem til tiden – og flere skal finde hjem i historien.

Kong Frederik flettede et julehjerter og hjalp med at pynte træet i arbejderparrets hyggelige lejlighed i 1974-kvarteret, da han i julen 2024 var på besøg.

DEN GAMLE BY KORT FORTALT

92 % i kendskabsgrad
Danmarks mest kendte museum.

#1 blandt børn
Danmarks mest besøgte museum
af gæster under 18 år.

#3 nationalt
Danmarks tredjemest besøgte museum.

91/100 rating
Toprating blandt gæster.

4,5 stjerner
4,5 ud af 5 stjerner på både
Tripadvisor og Google.

75 % i egenindtjening
Andelen af egenindtjening vs. offentlig støtte.

#1 i Aarhus

Den aarhusianske kulturinstitution med størst betydning for borgerne – både lokalt og nationalt.

330 frivillige

Den Gamle By er fast mødested for mere end 330 frivillige entusiaster.

30 % internationale gæster

Knap en tredjedel af de årlige gæster kommer fra udlandet.

81 i NPS

Ekstraordinært høj anbefalingsgrad blandt gæster (gennemsnit for danske museer er 62).

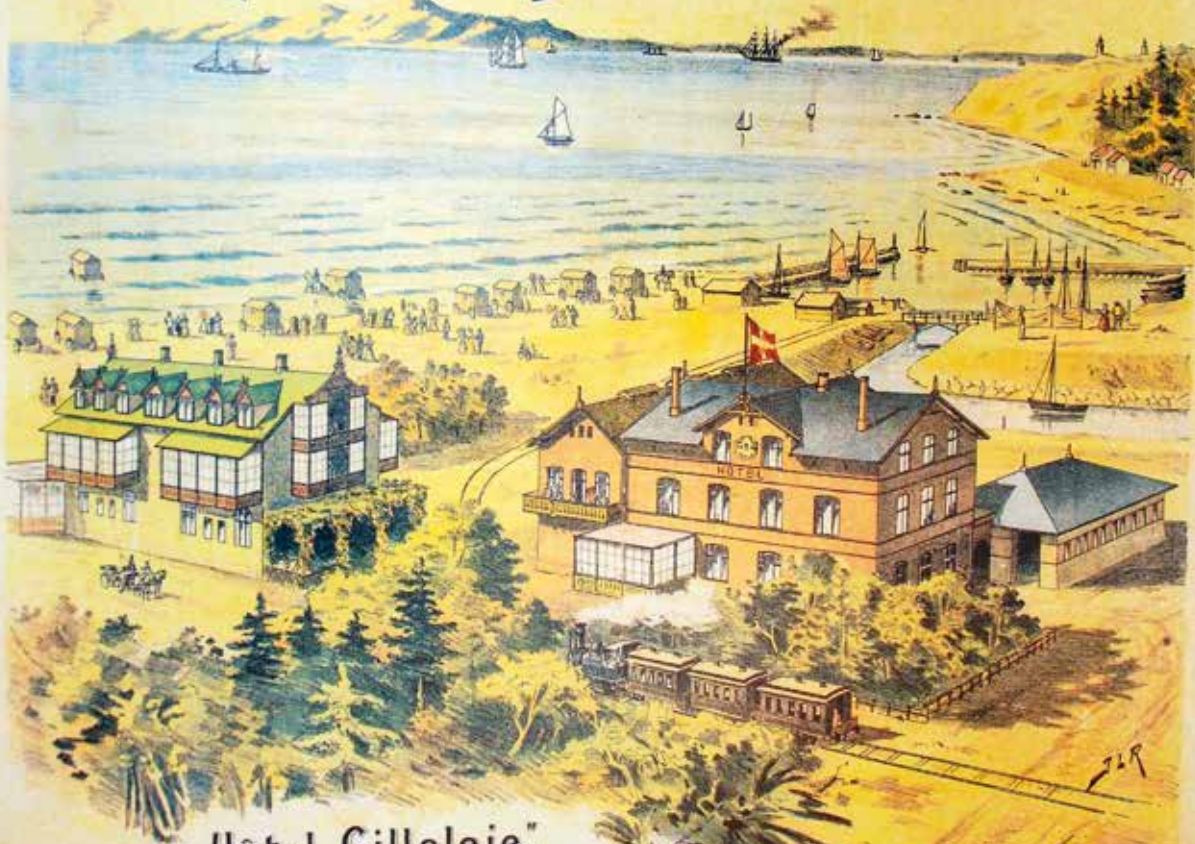
3 Michelinstjerner

De maksimale 3 stjerner i Michelin-guiden for attraktioner.

OG stort samfundsansvar

Med særlige tilbud til demente, kurser for sosu'er samt forløb for socialt udsatte og børn med autisme, ADHD og OCD er Den Gamle By med til at tage samfundsansvar for udsatte grupper.

KATTEGATS-BAD
GILLELEJE

Hôtel „Gilleleje“

An der nördlichen Küste Seelands.
Haus ersten Ranges. Französische Küche. - Gute Weine.
... Bäder vom Salzwasser.

Warme Bäder vom Salzwasser.

Warme Bäder vom Salzwasser.
Gute aufs komfortabelste montierte Zimmer + Pension für fortdauernde Zeit:
von 2 Rmk. 3 Rmk. d. Tages excl. Zimmer.
UNTERKAMP. GROSSARTIGSTE RUNDSICHT.

WUNDERBARER SONNENAUF- und UNTERGANG, GROSSARTIGSTE RUNDSICHT.
Prospect kann gesandt werden.

TELEFON VIA FREDERIKSBORG. • Telegramm: „HOTEL GILLELEJE“ DANEMARK.

Van Savings Int'l Bank, N.Y.

100% Satisfaction Guarantee

Rejselystne plakater

Elsebeth Aasted Schanz

På Dansk Plakatumuseum i Den Gamle By var der fest og farver den 7. februar 2025, for da åbnede udstillingen "Lystrejser. På eventyr med turistplakaten". Med udgangspunkt i 150 plakater fra årene 1896-2025 fortælles her om turismens historie og udvikling.

Den ældste plakat i udstillingen "Lystrejser" stammer fra Gilleleje Hotel & Badepensionat, som åbnede i 1896. I løbet af 1800-tallet blev badning i havet en yderst populær aktivitet for turister – i første omgang dog kun for velhavere. Kurophold og badning blev anset som godt for sundheden, og derfor var havbadene under tilsyn af en badelæge. Ukendt kunstner, uden årstal, sandsynligvis 1896.

Det lidt pudsige ord lystrejser stammer fra begyndelsen af 1800-tallet. Det blev betegnelsen for romantikkens følsomme rejser, der lagde vægt på det subjektive, inderlige og emotionelle ved rejseoplevelsen. Periodens æstetiske og kulturelle tilgang danner i høj grad grundlag for plakaternes motiver og stemninger.

Turistplakaterne er skabt for at vække drømme til live og pirre vores længsler – og naturligvis for at sælge rejser. Derfor udstråler de udelukkende en positiv kraft med et intenst fokus på oplevelsen. Den medrivende begejstring sitrer energisk ud af de udstillede plakater, hvor den ene perle efter den anden sender deres budskaber i en eksplosion af farver. Motiverne vækker larmende opmærksomhed og får os til at kigge en ekstra gang.

Fælles for turistplakaterne er, at de udtrykker vores egen selvforståelse. De afspejler ikke nødvendigvis virkeligheden, men er snarere skønmalier af den måde, vi gerne vil opfattes på. Og så er den stille og lune humor ofte et kendetegn ved de danske plakater. De giver indtryk af et hyggeligt, idyllisk og trygt land med glade, venlige og tillidsfulde mennesker.

Himlen og havet er blå, og solen skinner. Danmark er et dejligt land.

DAMPBAADSFARTEN paa SILKEBORG-SØERNE

Fartplan for Sommeren 1916.

Dampbaadene „Hjejlen“, „Hejren“, „Maagen“ og „Ternen“.
Motorbaadene „Viben“, „Sneppen“, „Rylen“, „Svanen“ og „Glenten“.

Fartplanen findes i Skattemændenes
Kontor, Følens Kassehus og Høj-
skolen og i den blå Rejseplan.

Billetter: I den omvendte i Baudens.
Motorbaadene og Dampbaadene
udløses og alle Oplysninger gives
ved Rejseplanen 10

Hjejlen's Kontor,
Følens 100, Silkeborg.

For detaljerede Oplysninger omgaaes man
den blå Rejseplan i Følens Kontor.

Skibe	Tid	1. Juni til 31. August											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Hjejlen	10.00												
Hejren	11.00												
Maagen	12.00												
Ternen	13.00												
Viben	14.00												
Sneppen	15.00												
Rylen	16.00												
Svanen	17.00												
Glenten	18.00												

For detaljerede Oplysninger omgaaes man den blå Rejseplan i Følens Kontor.

Billettog fra Aarhus d. 10. og 15. Afgang fra Aarhus 9te Em. Afgang fra Silkeborg 9te Em.
Rundens d. 10. og 15. Rundens 9te Em. 0te Em.

Turistkort 14 Dage 6 Kr.
1 Maaned 10 Kr.
Børn under 12 Aar det halve.

Billetter: I den omvendte i Baudens.
Motorbaadene og Dampbaadene
udløses og alle Oplysninger gives
ved Rejseplanen 10

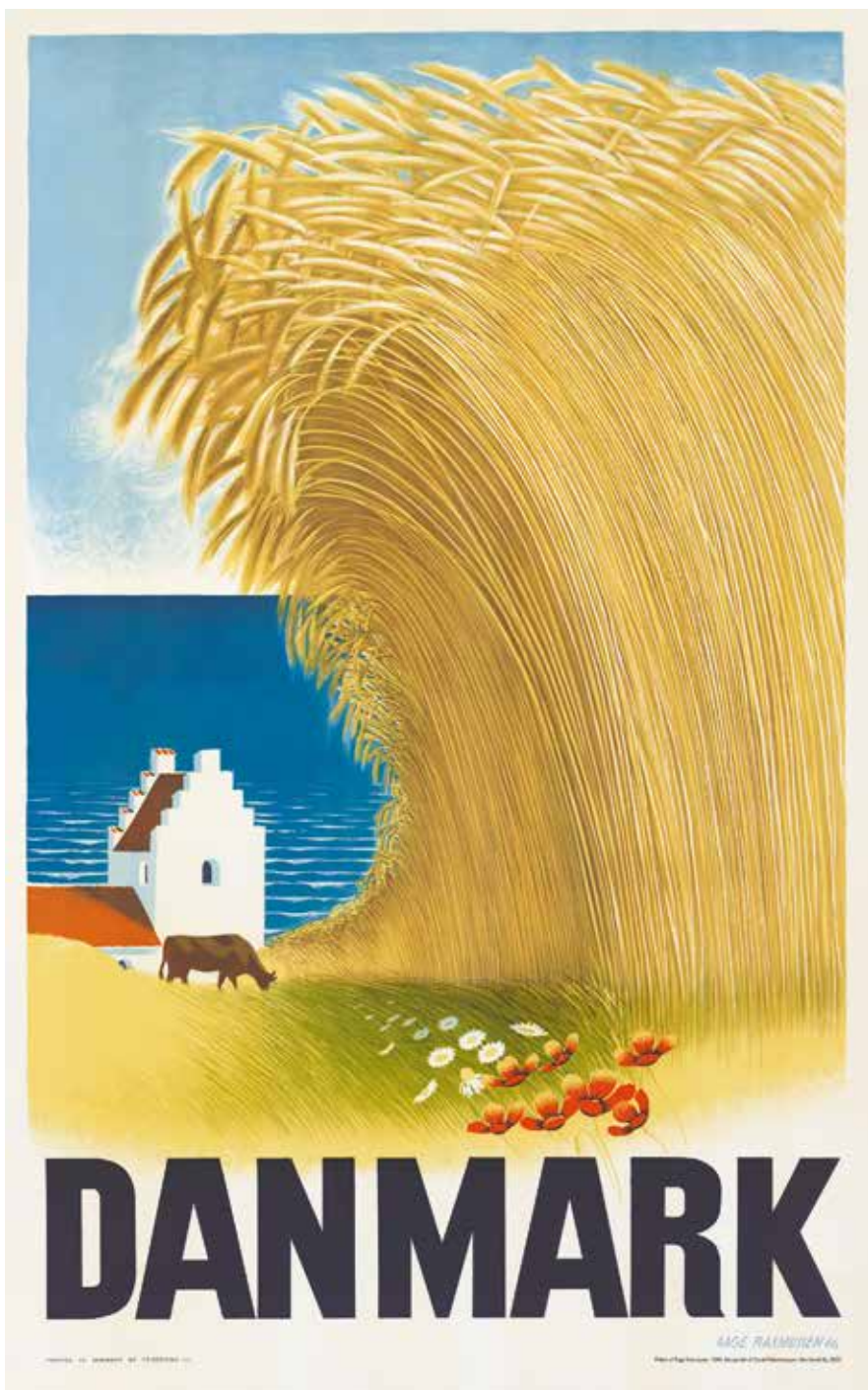
Hjejlen's Kontor,
Følens 100, Silkeborg.

Regattaaftenen
Hertilhører alle de ordnede Færd.

ANDERSEN & LACHMANN

Himmelbjerget var den første egentlige turistattraktion i Jylland. Området var allerede kendt i begyndelsen af 1830'erne, da digterpræsten Steen Steensen Blicher udgav en novelle, hvor han kaldte Himmelbjerget "det danske Schwarzwald". Senere gjorde Blichers folkefester for alvor Himmelbjerget populært. Plakaten har samlet attraktionens højdepunkter – hjuldamperen *Hjejlen*, Himmelbjerget og det lille udsigtstårn på toppen, der stod færdigt i 1875. I 1861 begyndte *Hjejlen* at sejle turer fra Silkeborg og Ry til Himmelbjerget. I dag er *Hjejlen* verdens ældste originale kulfyrede hjuldamper i drift. Ukendt kunstner, 1916.

Danmarksplakaten var oprindeligt slet ikke en turistplakat, men udarbejdet til en landbrugsudstilling i 1938. Hvor den hvide landsbykirke ligger, var der til at begynde med en bondegård. Da plakaten blev forkastet til sit egentlige formål, genbrugte Aage Rasmussen den til en konkurrence om turistplakater udkrevet af *Berlingske Tidende*. Her vandt den førstepræmie, men kom på grund af Anden Verdenskrig først i trykken i 1947 efter at have vundet endnu en konkurrence – nu udkrevet af Turistforeningen for Danmark. Til det formål omarbejdede Aage Rasmussen behændigt plakaten med den nationalromantiske kirke. I tråd med foreningens markedsføringspolitik fremstår Danmark som et idyllisk og fredeligt land, hvor kornmarken løfter sig i en beskyttende bølge over kirken. Aage Rasmussen, 1947.

Den mest kendte, og nok også elskede, danske turistplakat er Viggo Vagnbys "Wonderful Copenhagen" med andemor og ællingerne, der i god ro og orden hjælpes tværs over en trafikeret gade. Musicalfilmen fra Hollywood – *Hans Christian Andersen* – havde premiere i 1952 og gav København og Danmark et turismæssigt boost. I filmen optrådte den feterede skuespiller Danny Kaye med sangen *Wonderful Copenhagen*. Året efter havde København taget titlen til sig som sit eget slogan, og Viggo Vagnby fremstillede sin berømte plakat. I sin egen beretning og selvforståelse blev Danmark til eventyrets land: fredeligt, hyggeligt, venligt og trygt. Viggo Vagnby, 1959 (første version fra 1953).

Efter nederlaget i Anden Slesvigske Krig i 1864 mistede de danske turister adgangen til Vadehavsøerne i Slesvig – blandt andre Sild og Føer – og Fanø var i en periode det eneste havbad ved Vesterhavet i Danmark. Men efterhånden begyndte Skagen at gøre sig gældende. Stedets popularitet tog for alvor fart, da en koloni af kunstnere med Michael og Anna Ancher i spidsen indtog byen i 1880'erne og med friluftsmaleriet skabte det moderne gennembrud i nordisk kunst. Viggo Vagnbys Skagensplakat forsøger med humor og fantasi at favne det hele ved at omdanne en rødspætte til en malerpalet med mangefarvede pensler stukket gennem palettens hul. Viggo Vagnby, uden årstal, sandsynligvis fra midten af 1950'erne.

Charterturismen vandt kraftigt frem i 1960'erne og satte også aftryk på plakaterne. Den grafisk finurlige og kunstnerisk fængende plakat tilhører efterhånden fortiden. SAS var allerede ved sin grundlæggelse i 1946 yderst bevidst om vigtigheden af slagkraftige reklamekampagner og indgik en frugtbar alliance med plakatkunstneren Otto Nielsen. Motivet med de to tukaner er nok den mest kendte af hans turistplakater. De kæmpestore, farvestrålende næb dominerer højt-råbende i det frodigt grønne. Nærmest som et upåfaldende vandmærke i papiret anes en lille flyvemaskine i plakatsens højre hjørne. Det lille diskrete fly er en slags signatur, der kendetegner alle de plakater, Otto Nielsen udførte for SAS. Otto Nielsen, uden årstal, sandsynligvis fra 1950'erne.

Den Lille Havfrue på Langelinie er blandt de største danske turistattraktioner. Den ganske undselige skulptur blev udført af billedhuggeren Edvard Eriksen og så dagens lys i 1913. Det Kongelige Teaters solodanserinde Ellen Price fortolkning af figuren dannede forbillede for skulpturen. Men det var H.C. Andersens internationalt berømte navn og eventyr om havfruen, der i 1930'erne skabte opmærksomhed om kunstværket. Plakaten er udført i anledning af 50-året for skulpturens fødsel. Ib Antoni var en af periodens fremherskende plakatkunstnere, og samtiden kaldte ham "Danmarks hoftegner", fordi han fremhævede det nationale og særligt danske – ikke mindst i sine turistplakater. Ib Antoni, 1963.

Storhed, forfald og genrejsning

Lisbeth Skjernov

Møntmestergården blev opført i København i 1683 og nedtaget ved en bysanering i 1944, inden den stod genrejst på torvet i Den Gamle By i 2009. Med åbningen af udstillingen "Storhed – Forfald – Genrejsning. Møntmestergårdens historie 1683-2009" på Møntmestergårdens loft fortæller Den Gamle By mange af de hidtil ufortalte historier fra opførelsen frem til genopførelsen. Dermed får gæsterne mulighed for at se Møntmestergården med nye øjne og opdage nye detaljer i det prægtige hus.

Hvad kræver det at genrejse et gammelt bindingsværkshus?

Genrejsningen af Møntmestergården er et strålende eksempel på, at store projekter kræver en mangfoldighed af fagligheder. For det er ikke blot en teknisk byggeopgave. Når et gammelt bindingsværkshus skal nedtages og genopføres som i 1700-tallet, kræver det en nøje koreografi. Arkitekter og historikere dokumenterer bygningen, kortlægger historien og vurderer, hvilken tidsperiode huset skal føres tilbage til. Ud fra bevarede bygningsrester afslører konservatorerne, hvilke farver bygningen havde. Håndværkere bruger eller genopfinder gamle teknikker og redskaber for at sikre autenticitet i genskabelsen af bygnings- og indretningsdetaljer. Og når der slet ikke er originale spor at gå efter, må der rekonstrueres på baggrund af tidsskorrekte forlæg som bevarede bygninger, malerier, tegninger eller beskrivelser af bygninger i gamle dokumenter. Til sidst finder historikerne de rette møbler og indbo til de færdige rum.

Udstillingen "Storhed – Forfald – Genrejsning" på loftet i Møntmestergården er tænkt som en nøgle til at forstå, hvor omhyggeligt fagfolkene har genskabt fortiden.

Ikke alle originale bygningsrester var mulige at bruge direkte i genopførelsen, men de har været helt afgørende som kilder til rekonstruktionen. Bevarerede fragmenter af karnapsalens håndtrykte 1700-talstapet er f.eks. brugt som kilde til genskabelsen.

Hvorfor vil vi fortælle om farvepigmenter og tømmermærker?

Det kan virke nørdet at dvæle ved farvepigmenter som smalte og berlinerblå eller et tømmermærke hugget i 1683. Men bag hver overflade gemmer der sig valg, fravalg, nye opdagelser og stor faglig dedikation. Ved at vise, hvordan en dør eller et panel har haft adskillige lag maling, og forklare, hvorfor et bestemt lag blev valgt til rekonstruktionen, inviterer vi gæsten ind i fagfolkenes beslutningsrum. Tømmermærker hugget i 1600-tallet viser, at tømmeret virkelig er originalt, og kun de allerdårligste dele er udskiftet. En rest af original bemaling på et bræt og en delvist ødelagt træudskæring på en bjælke beviser autenticiteten i museets rekonstruktion. Det gør det tydeligt, at den færdige Møntmestergård ikke er baseret på en romantisk forestilling, men er et resultat af faglig viden.

Hvordan formidler vi restaureringsarbejdet, efter at huset er færdigindrettet?

Under genopførelsen blev Den Gamle Bys gæster løbende inviteret til at følge restaureringsarbejdet. Men nu hvor genopførelsen for længst er slut, må vi formidle fagligheden bag genopførelsen. Og med den nye udstilling sker det gennem film, fotos og originale byg-

I en minibiograf fortælles hele Møntmestergårdens historie fra opførelsen i København til genopførelsen i Den Gamle By. Det sker gennem en udstillingsfilm på 14 minutter. De genskabte rum vækkes til live med aktører i tidstypiske dragter.

ningsrester. Vi vil gerne vise, at det ikke bare er en flot gammel bygning, men at historien er blevet gravet frem stykke for stykke og sat sammen med historisk troværdighed ned i mindste detalje.

Udstillingen giver et unikt indblik i flere af de gamle håndværksteknikker, som Den Gamle Bys håndværkere måtte lære at mestre. Formidlingen fremgår også af de færdige rum i stueetagen og på første sal, hvor friholdte felter viser originale malingslag, der afslører skiftende tiders farvevalg og nogle af fugleloftets originale fugledekorationer ved siden af de genskabte. På den måde bliver huset med den nye udstilling en levende lærebog i bygningsrestaurering.

Tidsrejsetøj

Malene Vestergaard Redder

Sofia Jokovic fra Velkomst og Information er klædt i vest inspireret af 1927 og står sammen med Jakob Dunk Olsen fra samme afdeling. Han er klædt i vest, der er inspireret af 1864. Også Thea Nørby Møller-Sørensen fra Gæstgivergården er klædt i vest inspireret af 1864, mens Hjalte Stokholm fra Gæstgivergården er klædt i vest inspireret af 1974. Alle er klædt i produktionsprøver, så der vil være små ændringer, når de endelige uniformer er færdige. Foto: Lauge Høskuldsen Eilsøe-Madsen.

Da Den Gamle By fik ny hovedindgang i 2023, opstod der et ønske om, at frontpersonalet ikke kun matchede bygningen, men også visuelt understøttede Den Gamle Bys historiefortælling. Uniformerne består i dag af en hvid skjorte, en sort cardigan og neutrale bukser. Her fortæller skræddersalsleder Malene Vestergaard Redder om at designe en praktisk og behagelig uniform, som både signalerer Den Gamle By og autoritet.

Hvorfor skal medarbejderne have nye uniformer?

Et besøg i Den Gamle By er en helhedsoplevelse. Aktører i rekonstruerede historiske dragter kan museets gæster møde i blandt andet Købmandsgården, i Havbogadehusets køkken eller på gågaden i rød postuniform. Levendegørelsen af museet er blevet en attraktion, som gæsterne vægter højt.

Mange af aktørernes dragter er udviklet og syet på Skræddersalen. De senere år har vi udvidet, så håndværkerne – smeden, tømrerne, malerne og gartnerne – bærer, hvad vi kalder halvhistorisk arbejdstøj. Med halvhistorisk menes, at tøjet er inspireret af historisk arbejdstøj, men på en måde, så det kan passe ind i alle fire historiske kvarterer og samtidig leve op til moderne krav om arbejdsmiljø og sikkerhed. Aktørerne er klædt i dragter, der passer til Den Gamle Bys tidsnedslag – 1864, 1927, 1974 og med tiden 2014 – og de er sammen med de halvhistorisk klædte arbejdende håndværkere med til at skabe billedet af en levende og arbejdende købstad.

Med ny uniform til medarbejderne i billet salg, museumsbutikken og på spisestederne integreres historiefortællingen, så de visuelt også er historiefortællere. Uniformen skal understøtte helhedsoplevelsen for gæsterne og give værdi for medarbejderne, som i højere grad bliver en del af historien og tidsreisen.

Processen bag Tidsrejsetøjet har været vidt omkring siden 2023, inden det endelige design lå klar i begyndelsen af 2025. På skitserne ses yderst til venstre slipover til herrer og damer inspireret af 1974, i midten enkeltradedet herrevest og damebul inspireret af 1864 og yderst til højre en dobbeltradedet herrevest og en lang damevest med sjalskrave inspireret af 1927.

Torsdag den 21. august 2025 havde Skræddersalen den store glæde at have besøg af dronning Margrethe, der fik indblik i skræddersalens dagligdag med skrædderfagsformidling og de mange historisk funderede skrædderfærdigheder. På billedet fortæller Malene Vestergaard Redder om den research og designproces, der ligger bag det endelige design af Tidsrejsetøjet. Jonas Søgaard.

Hvad har vi valgt?

Designet af uniformen tager i snit, form og farve udgangspunkt i de tydeligste modestrømninger fra Den Gamle Bys tre største tidsnedslag 1864, 1927 og 1974. Det er dog designet, så alle uniformsdele klæder hinanden og tager sig flot ud i de omgivelser, hvor det skal bæres. I billetsalget, i museumsbutikken og på Restaurant Gæstgivergården vil man kunne møde personale i uniform inspireret af de tre tidsaldre. Med et glimt i øjet kalder vi uniformen for tidsrejsetøj.

Designet af tidsrejsetøjet tager hensyn til forskellige kropstyper, så de enkelte medarbejdere nemmere kan vælge det design, der klæder deres kropstype bedst.

Hvem står bag?

Med kun tre specialiserede skræddere og en lærling på skræddersalen var det udelukket, at opgaven med at sy nye uniformer kunne håndteres internt. Derfor gik vi på jagt efter en Aarhusbaseret modevirksomhed med fokus på bæredygtighed og høj kvalitet. Da Bruuns Bazaar altid har stået for god pasform, kvalitet og en ambi-

tion om en grøn profil, var vi glade for, at de ville gå ind i projektet. Vi indledte derfor i efteråret 2023 samarbejdet om videreudvikling af designoplæg, valg af materialer og pasform.

Projektet er gavmildt støtte af C.A.C. Fonden og Tage Vanggaard og Hustrus Fond. Erfaringerne fra håndværkernes nye arbejdstøj har vist, at tøjet har længere holdbarhed, ligesom vi har indført en højere reparationservice, så en jakke med en ødelagt lynlås bliver repareret frem for at blive kasseret. Det mærkes både på den økonomiske og den bæredygtige bundlinje. Tøjet bliver brugt, til det er slidt op.

I foråret 2025 lagde vi os fast på det endelige design. Herunder er der en kortærmet eller en langærmet dame- og herreskjorte, der kan bruges til alle veste. Det var en stor glæde at modtage de første udkast og få produktionsprøverne hjem, så de kunne testes af kollegerne i museumsbutikken, velkomstområdet og Gæstgivergården, inden der kunne trykkes på den store produktionsknap.

HJÆLP HISTORIEN VIDERE TIL NÆSTE GENERATION

Vær med til at sikre, at Danmarks kultur og fælles historie kan leve videre til glæde for fremtidige generationer.

Giver du en gave eller en donation til Den Gamle By, er beløbet fradragsberettiget. Tilgodeser du Den Gamle By i dit testamente, går midlerne skattefrit til museets fremtidige arbejde.

Læs mere og støt på **dengamleby.dk/støt**

**Ring og få et svar
af Herman Salling**

Source: a summary of confidential letter by Antonio Galán
to the author on August 26, 2002.

Unleashed her de-stille
spengend el herman lading an.

[illegible]

Call and
from Her

The company, one of
several and "strongly"

When you call, you

In the process, you

What was your day?
What are you doing?

What is your company's
What are its products?
How are they sold?

100% Satisfaction
 100% Satisfaction
 100% Satisfaction

10

100

10

1998

10

Ring til Herman

Mitten Darling Ferrar og Niels Meyer

I Den Gamle Bys nye strategi er der lagt vægt på, at der skal udvikles forretningsområder med høj faglighed og relevans. Opgaven med at skabe Salling Group Legacy rammer de parametre, og Den Gamle By kan tilbyde vidensoplevelser, hvor det varierede, sanselige og morsomme fascinerer de fleste. Mange store danske virksomheder har stærke fortællinger, der er udkommet i bogform, men måske er tiden moden til andre formidlingsformer. Designer Mitten Darling Ferrar og bygningschef Niels Meyer fortæller.

Hvad er baggrunden?

I det smukt bakkede landskab syd for Ebeltoft ligger Campus Bøgehøj. Alle elever fra Netto, Føtex, Bilka og Salling uddannes her og spiser, hygger sig om aftenen og overnatter. Men der har længe manglet noget om virksomhedens historie i de ellers så velfungerende rammer.

Da Salling Fondene frem mod 2017 støttede udstillingen "Århus Fortæller", var der stor tilfredshed med den sanselige og aktive udstilling. Det var derfor oplagt at spørge Den Gamle By om hjælp til at skabe et Salling Group Legacy i de karakterfulde Friis & Moltke-bygninger i røde mursten og beton fra 1979 og i den spritnye bygning, Bøgelunden. "Når eleverne færdes på campus, skal de møde den historie og den kultur, som de nu selv er en del af", var en af de visioner, som Karen Andresen, leder af Campus Bøgehøj, lagde vægt på.

Hvordan indfanger man den ånd, som både findes på chefgangen i Brabrand og i Nettobutikken i Thisted? Man dykker ned i arkiverne og ind i hovederne på personer fra både fortiden og nutiden. Der blev afholdt en workshop i Den Gamle By, hvor tidligere og nuværende nøglepersoner blev inviteret og udspurgt om deres ar-

Mønttelefonen er genopsat. Her kan man ringe til Herman Salling og få et godt råd.

bejdsliv. Den Gamle Bys rammer blev brugt aktivt under workshoppen, især til at fremkalde minder. De mange fortællinger blev indsamlet og parret med billeder, kilder fra arkiverne og anekdotiske genstande. På den måde skabte et team fra Den Gamle By elementer og oplevelser, som nu er bygget ind i Campus Bøgelund.

Salling Groups stiftere, Ferdinand og Herman Salling, byder velkommen i foyeren.

Hvordan ser det så ud?

Ved receptionen kan man gå på opdagelse i tre nicher i de massive rødstensmure. Virksomhedens stifter, Ferdinand Salling, og sønnen Herman byder velkommen i den første niche, hvor man også finder en tidslinje over den 120-årige virksomhedshistorie. I næste niche er begivenheder sat kronologisk op i form af billeder og enkelte genstande. Med en stregkodescanner – kendt fra butikkerne – kan man bipse sig frem og få begivenhederne foldet ud på en skærm. I en lidt mindre niche stod tidligere en mønttelefon, som selvfølgelig er pillet ned for længe siden. Men nu hænger telefonen der igen, og man kan ringe til fortiden og til Herman Salling og få et godt råd.

Den nye bygning Bøgelunden er ganske anderledes. Træ dominerer arkitekturen, der er certificeret i en høj bæredygtighedsklas-

En tidslinje fortæller historien fra den første manufakturhandel i 1906 til nutidens internationale koncern.

Velkommen

2020 Salting fonden
NCCS Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

Salting fonde

"Alt for kunderne"

"God indelse kræver nervier"

"De rigtige varer til de rigtige priser"

Handelsbureauet blev
oprettet i 1912
som et af de første
i Danmark

Sallings historie er nu til stede i foyeren på Campus Bøgehøj. Der er flere interaktive elementer.

Hvad med den nære fremtid?

I 2026 har Salling Group to store markeringer. Ferdinand Sallings første manufakturhandel åbnede i Søndergade 34 i Aarhus i 1906 og kan fejre 120-års jubilæum, mens Sallings første stormagasin så dagens lys 40 år senere – på den anden side af Søndergade – og har 80-års jubilæum. Det vil også blive fejret på Bøgehøj, og Den Gamle By har tilbudt at udføre en tredje etape med fortællinger fra den tidlige research. De kan foldes ud i de mange hyggelokke og kaffestationer på Campus, så Sallings historie ikke blot bliver nærværende, men også allestedsnærværende.

Wortergeschild und Stuhweschäber

Wortergeschild und Stuhweschäber
 Ein Wortergeschild ist ein Schild, das an einer Wand oder an einem Haus angebracht wird, um die Namen der Bewohner zu verzeichnen. Es ist ein wichtiges Merkmal der norwegischen Kultur und wird seit Jahrhunderten verwendet. Das Wortergeschild ist ein Schild, das an einer Wand oder an einem Haus angebracht wird, um die Namen der Bewohner zu verzeichnen. Es ist ein wichtiges Merkmal der norwegischen Kultur und wird seit Jahrhunderten verwendet.

Das Wortergeschild ist ein Schild, das an einer Wand oder an einem Haus angebracht wird, um die Namen der Bewohner zu verzeichnen. Es ist ein wichtiges Merkmal der norwegischen Kultur und wird seit Jahrhunderten verwendet.

Wortertafel

Die Wortertafel ist ein Schild, das an einer Wand oder an einem Haus angebracht wird, um die Namen der Bewohner zu verzeichnen. Es ist ein wichtiges Merkmal der norwegischen Kultur und wird seit Jahrhunderten verwendet.

Die Wortertafel ist ein Schild, das an einer Wand oder an einem Haus angebracht wird, um die Namen der Bewohner zu verzeichnen. Es ist ein wichtiges Merkmal der norwegischen Kultur und wird seit Jahrhunderten verwendet.

Det flugvortungels Møstertuich

P. Houtberg

T. Wierich

A. Grotzberg

T. Lyhr

C. A. Hader

N. P. Christensen

P. Guldmand

A. Guldmand

T. Hansen

C. Poulsen

P. Tillegren

T. P. Pedersen

A. Lustrup

A. Haste

T. Hansen

P. Houtberg

H. C. Hansens Enta

Omskuening og moralsk økonomi i det laugsorganiserede håndværk

Thomas Bloch Ravn

Forhenværende museumsdirektør i Den Gamle By
Thomas Bloch Ravn har i mange år haft historien om
håndværkerlaugene som interesse. I denne artikel giver
han indblik i den anderledes forståelse af økonomi
og arbejdsmarked, som prægede håndværket før
næringsfriheden i 1862.

Aarhus Rebsla-
gerlaugs wall-
tavle, som viste
den rækkefølge,
hvorefter de til-
rejsende svende
skulle omskues
til mestrene.
Walltavlen kan
ses i "Håndvær-
kerne i Baghu-
set" i Den Gamle
Bys Vestergade.

I dagens Danmark er vi vant til, at man kan skifte job, når man vil. Man kan selv bestemme, hvem man vil arbejde for. Og i princippet kan man forhandle sig til lønnen. Tilsvarende vælger den enkelte arbejdsgiver, hvem der skal have jobbet, hvornår og til hvilken løn.

Sådan var det ikke i laugstiden før midten af 1800-årene. I det hele taget var attituden til økonomi, arbejdsmarked og konkurrence så anderledes, at det er svært at begribe for os nutidsdanskere, der jo nærmest opfatter vores økonomiske model med fri konkurrence som naturlig. Dykker man ned i historien og studerer det enorme arkivmateriale om håndværkerlaugene, tegner der sig et helt andet billede, som nok vil forundre mange i dag.

Håndværkshistorie i Den Gamle By

Den Gamle By har altid haft stærkt fokus på håndværket. Det skyldes landets største håndværkshistoriske samling,¹ tidligere museumsdirektør Helge Søgaards doktordisputats om håndværkerlaugene i Aarhus² og en bred vifte af håndværksfagligheder i museets faste stab.

Med afsæt i denne styrke var jeg i årene 2010-2012 med til at udvikle det projekt, der blev til Håndværkernes Gade, der består af to dele.³ Dels befolkede vi flere værksteder i Vestergade med figurer, der viser datidens arbejdsliv, dels arrangerede vi to udstillinger, hvor den ene fokuserer på teknikker i byggefagene, mens den anden følger en håndværker i midten af 1800-årene – helt fra han blev indskrevet som læredreng over tiden som svend til mester.

Undervejs i arbejdet med udstillingsprojektet så jeg for første gang en walltavle, der i dag kan ses i Den Gamle Bys udstilling ”Håndværkerne i Baghuset”. Tavlen stammer fra rebslagerlauget i Aarhus, og undersøger man tavlens brug, åbner der sig en glemt historie om en meget anderledes relation mellem mester og svend og mellem arbejder og arbejdsgiver. Forholdet er samtidig et eksempel på den moralske økonomi, som prægede håndværket i 1500-, 1600-, 1700- og 1800-årene, indtil laugene blev ophævet med næringsfrihedens ikrafttræden i 1862.

Ingen konkurrence om arbejdskraften

I sin disputats om håndværkerlaugene i Aarhus omtaler Helge Søgaard, hvordan tilrejsende svende blev anvist arbejde ved at blive omskuet efter en bestemt rækkefølge, som fulgte walltavlens liste over mestre. Men en nøjere beskrivelse af denne omskueing efter wallen har Søgaard øjensynligt ikke fundet i sine studier. Det ligger dog fast, at omskueingen skulle sikre en ligelig og retfærdig fordeling af de tilrejsende svende mellem laugets mestre.⁴

På den måde var omskueingen med til at sikre, at ingen mester steg for højt, og ingen faldt for dybt. Akkurat ligesom laugenes andre bestemmelser, der havde til formål at begrænse konkurrencen om arbejdskraften. For eksempel den faste svendeløn, som ikke var til forhandling, faste skiftetider, bestemmelser om, at mestrene ikke måtte forlokke hinandens svende, og ikke mindst bestemmelsen om et maksimalt antal svende pr. mester. Antallet svende hos en mester varierede lidt fra fag til fag, men grundprincippet var, at der ikke

måtte være flere svende, end at alle med tiden kunne få foden under eget bord som mestre i lauget.

Omskueningen

Den mest udførlige beskrivelse af omskueningen har jeg fundet under en minutiøs gennemgang af det meget omfattende arkiv fra Københavns Tømrerlaug.⁵

Året er 1732, og stedet er København. Baggrunden er, at de ekstraordinært gode tider for byggeriet – efter Københavns brand i 1728 – øjensynligt havde fristet enkelte mestre til at overtræde bestemmelserne om omskuening. I situationen med mangel på arbejdskraft så lauget sig nødsaget til at bede bystyret, magistraten, om at indskærpe, at omskueningen skulle overholdes.

Magistraten slog fast, at ingen ”Tømmermæster (maae) efter denne Dag understaa sig at antage nogen fremmet og Reisende hertil Staden ankomne Svend udi sit Arbeide, førend samme har været paa Kroen, og efter Oldermændens anstalt er blevet omskouet saaledes, at ligesom Mesterne er gamle til udi Lauget, Saa skal Svennene een efter anden tilbydes Mesterne efter den Tour de udi Lauget for Mestere er indkommen, og naar den ældste Mester da først haver faaet en Svend, skal den efter ham udi Touren følgende Mester tilbydes den Svend som derefter først ankommer, og saaledes Continuere, til enhver Mester udi Lauget er skeed Rætt. Da det atter begyndes oven fra paa Nye med Svennenes omskouning, og skulde det hænde sig, at en Mester som stoed for omgangen at tage Svenne, da icke haver Svenne fornøden, Saa maae den Mester som følger ham, antage den ankommende Svend, og den Mester som lod sig gaae forbi, derimod bie, indtil Touren er igennem gaaet, og den kommer til ham paa nye, førend han nogen Svend maa faae. Og paa det at denne anordning desto bedre kand efterkommes, haver Oldermænden at lade en hver Mesters Nafn i Lauget paa en Tavle optegne, som stedse kand være en Rette snor at omskoue efter, at icke nogen skal gaaes forbie”.⁶

Her ser vi både omtalt walltavlen, hvor mestrene er opført, og en detaljeret beskrivelse af, hvordan omskueningen i praksis foregik.

Gammel tradition

Godt et halvt århundrede tidligere finder vi også en beskrivelse af omskueningen hos Københavns Tømrerlaug. Således stod der i

laugsprotokollen under 27. juli 1680, at oldermand og bisiddere (laugets ledelse) og samtlige tilstedeværende laugsbrødre (mestrene) denne dag havde besluttet, "at naar nogen fremmede Suenne her ankommendes worder, da Ingen mester wdj laugget dennem arbejde giffue, førend oldermanden førsst derom worder aduescheret, at saadanne Suenne kand ordineris til de mestere, Som dennem best behøffue udj arbejde, och mindst Suenne haffuer".⁷

Laugshistorikeren Camillus Nyrop antog i sin udførlige beskrivelse af tømmerlaugets historie, at der var tale om en ny vedtægt.⁸ Det er ikke tilfældet. Derimod var der tale om en indskærpelse af en hævdevunden tradition for, at mestrene ikke måtte konkurrere indbyrdes – heller ikke om de tilrejsende svende, som ofte var meget attraktive, idet de havde været på valsen i det store udland og bragte den nyeste faglige viden med hjem.

København omkring 1680 var efter enevældens indførelse og den afsluttede skånske krig en by i voldsom vækst – ikke mindst inden for byggeriet. Det var således i den periode, at store dele af Ny-København blev opført, også Møntmestergården, som kan ses i Den Gamle By. Tiden lagde derfor op til øget konkurrence om den kvalificerede arbejdskraft, som de tilrejsende svende udgjorde.

Når man anskuer notitsen i laugsprotokollen i et længere tidsperspektiv, er det oplagt, at den siger på at opretholde en hævdevunden, solidarisk model for arbejdsanvisning. Når den blev så forholdsvis grundigt beskrevet, skyldtes det, at status quo var blevet afløst af en dynamik og en begyndende konkurrence, der ikke tidligere var set.

Landsdækkende

At omskueingen ikke blot fandtes i de københavnske laug, vidner Aarhusreblagernes walltavle om. I sin doktorafhandling omtaler Helge Søgaard også omskueing inden for både Aarhus Snedkerlaug og Aarhus Drejerlaug.⁹ At skikken med omskueing fandtes hos laug over hele landet, dokumenteres dels i de mange bevarede laugsarkiver, dels af det enorme materiale, der findes som bilag til de laugskommissioner, der blev nedsat i henholdsvis 1794 og 1800. Den store tømmerstrejke i København i 1794 havde nemlig aktualiseret, at regeringen måtte se nærmere på laugssystemet.¹⁰

I en indberetning om Aalborg Snedkerlaug fra efteråret 1800 understreges omskueingens betydning for at sikre mestrene lige vilkår: "Omskueing holder dette Laug over og paastaar det ville være til skade for den fattige Mester, naar en rejsende Suend kunne tage

Tieneste hos hvilken Mester han ville, hvorimod ved Omskuening enhver Mester kan have lige Ræt og alle være vis paa at faa folk efter Omgangen".¹¹

Materialet fra de nævnte laugskommissioner findes i arkivet fra Danske Kancelli i Rigsarkivet og består af indberetninger fra lokale myndigheder og fra laugene samt indsendte eksemplarer af vedtægter, de såkaldte laugsskråer. Her er det tydeligvis ikke alle, der er opmærksomme på det hensigtsmæssige i at holde sig fra at omtale og beskrive de forhold, der ikke er lovmedholdelige. For mange oplyser nemlig også om, hvordan forholdene rent faktisk var, uagtet at de i princippet var ulovlige – om end i overensstemmelse med sædvanen.

Derfor giver materialet et enestående indblik i, hvordan ét er lov, og et andet er praktisk virkelighed. For gang på gang møder man i indberetningerne eksempler på, at navnlig laugene uden for København, Danmarks eneste store by, umærkeligt havde fået lov til at fungere på stort samme vilkår som tidligere. Også selv om deres økonomiske praksis i princippet stred mod lovgivningen.

Laugenes organisation

Laugene var i udstrakt grad selvstyrende, også selv om staten gang på gang forsøgte at begrænse denne selvrådighed, som man kaldte det. De havde egne domstole, hvor oldermænd og hans bisiddere dømte i interne sager, og hvis de dømte ikke efterlevede laugets afgørelser, fungerede oldermænd og bisiddere også som en slags udøvende politimyndighed.¹²

Laugene varetog også uddannelsen af lærlinge og svende, ligesom de skulle godkende mesterstykker. De greb ind over for fuskere og bønhaser, der drev håndværket uden at være mestre i lauset. Som regel skete det ved, at lauset sendte tre mestre ud og konfiskerede vedkommendes værktøj – og så fik han utvivlsomt også en gang høvl.¹³

Det var også laugene, der forhindrede konkurrence mellem mestrene indbyrdes. Det skete blandt andet ved at forhindre "ubillig konkurrence" om den tilrejsende arbejdskraft. Men også ved at håndhæve, at mestrene tog ens priser for deres arbejde og betalte alle svende den samme løn.

Nok så vigtigt var det sociale aspekt med begravelseshjælp og støtte til de fattige. Og som kronen på værket var der de skikke, ritualer og traditioner, der var med til at vise, at laugets håndværkere

Når en rejsende snedkersvend kom til Aarhus, viste svendelaugets herbergsskilt, hvor han kunne henvende sig for at få et måltid mad og en seng at sove i. Derfra kunne han så dagen efter blive omskuet til de mestre, der havde brug for arbejdskraft. Skiltet kan ses i udstillingen "Håndværkerne i Baghuset".

- mestrene med familier samt svende og lærlinge - var noget særligt og adskilte sig fra det pjaltproletariat, der i usikre tider aldrig var langt væk. Den særlige laugskultur blev kaldt zünften, og reminiscenser heraf findes fortsat (om end i afsvækket form) i de ceremonier og fester, der i mange fag markerer, at en lærling nu er blevet svend, ligesom stoltheden ved faget, "das ehersahme Handwerk", også hænger sammen hermed.¹⁴

Moralsk økonomi eller vareøkonomi

Laugene håndhævede en moralsk økonomi, der er et begreb, som den britiske socialhistoriker E.P. Thompson lancerede i 1971.¹⁵ I den moralske økonomi betragtes økonomisk virksomhed som en side af den personlige adfærd, der ligesom de øvrige sider må underkastes de moralske loves forpligtelser.

Blandt andet forsøgte man i fællesskab at regulere økonomien, så enhver inden for faget kunne leve standsmæssigt. Man holdt strengt igen over for tendenser til, at nogle kunne vokse sig store på andres bekostning. Derfor var al konkurrence forbudt, hvilket også gjaldt spekulation og rentetagning, som blev betragtet som åger. Priser og lønninger fastsattes efter *justum pretium*-princippet, som betød, at de nok skulle være erhvervsøkonomisk fornuftige, men de skulle også være retfærdige.

Endelig bør også idealet om barmhjertighed over for de fattige fremhæves. I det hele taget var ærlighed, retfærdighed, lighed og fællesskab inden for standen centrale begreber i datidens økonomiske moralkodeks, og mange af tidens konflikter havde rod i overtrædelser af dette kodeks.¹⁶

Heroverfor står den moderne tids rationelle vareøkonomi, hvor det økonomiske systems markedsstyrede egenlogik i princippet har erstattet moralen som drivkraft. Der er sket en sekularisering af økonomien i den forstand, at moral og økonomi i stigende grad er blevet skilt ad.

Historiens græsrodsniveau

Når man går i dybden med laugenes arkiver, får man et enestående indblik i det, man kan kalde historiens græsrodsniveau. Altså hvordan helt almindelige mennesker levede og arbejdede, og hvilke bekymringer, konflikter, skikke og ceremonier de havde. Laugsarkiverne er i vid udstrækning bevaret og overordentlig omfattende. Det er sjældent at finde et sådant materiale, når vi taler om 1600- og 1700-tallet, idet de sociale fællesskaber på landet ikke har afsat sig synderlige arkivalske spor.

Arkiverne fra laugene er især interessante i brydningstider, hvor forskellige traditioner og opfattelser konkurrerer og skaber konflikter. Brydningerne har nemlig afsat sig klager, indskærpelser og retssager, der giver indblik i forhold, der normalt er underforstået og derfor ikke formuleret.

Som poeten og sangeren Leonard Cohen så smukt har sagt det:

"There is a crack in everything. That's how the light gets in". Sådanne cracks, sådanne revner, gør det muligt for historikere at få dybe og detaljerede indblik i forhold, som ellers er usynlige. Sådan som det her er eksemplificeret med laugstraditionen omskuening efter wallen.

Noter

- 1 Se oversigten i Thomas Bloch Ravn: *Den Gamle By. Et vindue til historien*, Gyldendal 2002, s. 78-95 og 160-191.
- 2 Helge Søgaard: *Haandværkerlavene i Aarhus under Enevælden. En socialhistorisk Studie*, Aarhus 1940.
- 3 *Den Gamle Bys årbog 2012*, s. 93-94.
- 4 Søgaard: *Haandværkerlavene i Aarhus*, s. 69, 74, 80 og 146.
- 5 Thomas Bloch Ravn: *Fra tømmermænd til lønarbejdere og kapitalister*, hovedfagsspeciale i historie, Aarhus Universitet, udgivet i eget tryk 1980.
- 6 Landsarkivet for Sjælland, København Tømmerlaugs arkiv, Kopibog 1712-1799, folie 181-182.
- 7 Landsarkivet for Sjælland, Københavns Tømmerlavs arkiv, Lavsprotokol 1678-1690, folie 62.
- 8 C. Nyrop: "Kjøbenhavns Tømmerlav". *Industrihistoriske Meddelelser*, København 1887, s. 77.
- 9 Søgaard: *Haandværkerlavene i Aarhus*, s. 69, 75-76 og 80.
- 10 I 1987 havde jeg et forskningsstipendium ved Københavns Universitet med et mentalitetshistorisk projekt om forandringerne i arbejdsmoral, tidsopfattelse og individualisme i København 1700-1900. Projektet byggede primært på en gennemgang af arkiverne efter håndværkerlaugene og ligger til grund for denne fremstilling.
- 11 Rigsarkivet, Danske Kancelli. Bilag til Ordre af 8.8.1800 om kommission angående laugene.
- 12 Det i note 10 omtalte forskningsprojekt blev aldrig færdiggjort, da jeg fik ansættelse andetsteds, men jeg publicerede mine foreløbige konklusioner i artiklen "For åben lade", der blev trykt som kronik i *Skalk*, nr. 6, 1988.
- 13 Thomas Bloch Ravn: "Kampen om standsfællesskabet og den zünftige kultur i de danske byer 1660-1857", trykt i *Tre tiltrædelsesforelæsninger ved Aarhus Universitet* 2004, s. 25-40.
- 14 C. Nyrop: *Haandværksskik i Danmark. Nogle Aktstykker samt nogle Oplysninger om Haandwærksgebrauch und Gewohnheit*, Kbh 1903. Enkelte nutidige laug, for eksempel Viborg Smedelaug, holder fortsat traditionen i hævd ved deres såkaldte svendeindvielser, se Thomas Bloch Ravn: "For åben lade", *Skalk*, nr. 6, 1988, s. 27.
- 15 E.P. Thompson: "The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century", *Past and Present* 50, 1971. Se også Elizabeth Fox Genovese: "The Many Faces of Moral Economy: A Contribution to a Debate", *Past and Present* 58, 1973.
- 16 Thomas Bloch Ravn: "Fortiden i nutiden. Mental inerti og moralsk økonomi i Danmark fra middelalderen til i dag", i Vagn Wählin (red.): *Historien i kulturhistorien*, Aarhus 1988, s. 235-254; Thomas Bloch Ravn: "Historicitetens frygtelige genkomst!", i *Clio i Dallas. Festskrift til Uffe Østergård*, Aarhus 1985, s. 214-226; Wolmer Clemmensen: *De Religiøse Systemers Indflydelse paa de erhvervsetiske Princippers Udvikling i Danmark*, doktorafhandling, København 1940.

Havnekatastrofen

Søren Tange Rasmussen

Katastrofen på Aarhus Havn under Anden Verdenskrig er den værste ulykke i Aarhus' historie og har indlejret sig i aarhusianernes erindring. Museumsinspektør ved Besættelsesmuseet Søren Tange Rasmussen fortæller om den skelsættende dag, som han også har beskrevet i bogen *Besat og befriet. Aarhus 1940-1945*, der udkom i september 2025.

Ekspllosionen forvandlede området ved Kornpieren og Mellemarmen til et brændende landskab af ødelagte godsvogne og bygninger. Sluknings- og redningsarbejdet var livsfarligt på grund af den beskadigede ammunition, der lå overalt. Billedet viser havnesporet ved 10-meterkajen og i baggrunden skimtes pakhuset De Fem Søstre. Nordisk Pressefoto/Friedsmuseets Fotoarkiv.

Klokken var 13.47 den 4. juli 1944, da en lægter (en slags pram) lastet med granater og panserminer eksploderede og slyngede sin dødbringende last ind over Aarhus. Lægteren lå fortøjet i Bassin IV ud for Korn- og Foderstof Kompagniets silopakhus, og kraften fra eksplosionen sendte en trykbølge gennem byen og fik jorden til at gynge som ved et jordskælv. Døre og tusindvis af vinduer blev blæst i stykker, og det regnede med granater og forvredet stål, der skar sig gennem tage, murværk og mennesker.

Med årene har fortællingen antaget nærmest mytisk karakter og givet næring til vandrehistorier – bl.a. om katastrofens årsag. En af de mest sejlivede historier går på, det var danske (af og til polske eller britiske) sabotører og agenter, der forårsagede ulykken. At historierne dukker op med jævne mellemrum, vidner om, at aarhusianerne ikke var helt immune over for de tyske bestræbelser på at fralægge sig ansvaret.¹

Det farlige arbejde

Den 4. juli 1944 var en brandvarm sommerdag, og et sjak havnearbejdere ansat af Aarhus Stevedore Kompagni var i gang med at flytte kasser med ammunition fra godsvogne til en lægter, som lå i det vinkelformede bassin, der ligger mellem Polensgade og Kornpieren midt i havnen. Her lå tre (muligvis fire) lægtre, som blev brugt som

Kollegerne kaldte sjakket gammelmandsholdet på grund af deres modne alder og sindige måde at arbejde på. Holdet var mødt kl. 13.30, og i godsvognen var fire havnearbejdere gået i gang med at slæbe ammunitionsbatterier hen til en lang sliske, som førte ned til lægteren. Batterierne var lavet af træ og indeholdt hver fire stk. 88-mm antiluftskytsgranater og vejede ca. 100 kg.⁴ Når en kasse var løftet op på slirken, fik den et let puff, hvorefter den kurede ned i lægteren. Nede i lastrummet stod fire mand klar til at gribe kassen og få den stuvet af vejen. Arbejdet havde stået på i flere dage, og lægteren var lastet med 150-180 tons sprængfarlig ammunition. Mindst to af de øvrige lægtere var allerede færdiglastede og indeholdt hver 180 tons.⁵

Det eksploderede fartøj lå inderst i det vinkelformede bassin. Det er markeret med gul farve. Mindst tre af de fire lægtere i bassinet var ladet med ammunition, ligesom fragtskibet *Scharhorn* var ladet med en stor mængde ammunition. Kort: Per Jørgensen.

Lægteren lå fortøjet inderst i bassinet ved kajen ud for KfK's silopakhus. Eksplosionen var så kraftig, at den flåede facaden af pakhuset og slog kranen på den anden side ud af facon. Kranens førerhus blev slået til pindebrænde, og den 39-årige kranfører Kaj Espersen blev dræbt på stedet. Leif Jørgensen/ Den Gamle By.

brændende vrage, og facaden på KfK's silopakhus var skrækket af. Overalt lå granaternes sprænghoveder i et månelandskab af sønderknust beton, forvredne jernstumper og splintret træ. Flodbølgen var så kraftig, at den slyngede en af lægterne op af bassinet, så den smadrede gennem taget på Mammen & Dreschers Pakhus på 10-meterkajen. De 180 tons granater og landminer i lasten eksploderede underligt nok ikke, men dele af pakhuset var brudt i brand, og det var blot et spørgsmål om tid, før flammerne fik ædt sig frem til det sønderslåede fartøj.⁶

Ved 10-meterkajen var *Scharhörn* ved at blive lastet med ammunition, flaskegas og dåsemad.⁷ Skibet var ramt, og der var udbrudt brand. Det kan ikke siges med sikkerhed, hvor meget ammunition der var ombord på *Scharhörn*, men når skibet sejlede mellem Tyskland, Aarhus og Norge, var det lastet med op til 2.000 tons.⁸ Måske er det derfor, *Aarhus Stiftstidende* ved etårsdagen for eksplosionen skrev, at det var lastet med 2.000 tons ammunition.⁹ Andre kilder oplyser, at man først lige var begyndt at laste *Scharhörn* og kun havde nået at få 300 tons ammunition ombord.¹⁰

Bagved lå fragtskibet *Birkenau* og var lastet med 1169,5 tons "W-Gut" – værnemagtsgoods af den uspecificerede slags. Om godset var sprængfarligt, giver de tyske kilder intet svar på.¹¹ Den tredje lægter ved Kaj 125 var uskadt, og et par besætningsmedlemmer smed fortøjningerne, så den drev ud i bassinet og kom på afstand af brandene. En fjerde lægter omtales i Aarhus Havns årsberetning for 1944 og i det tyske kildemateriale, men det fremgår ikke, hvor den lå, eller om den var lastet med ammunition.¹²

De tyske kilder oplyser, at der i Aarhus Havn var to andre skibe med ammunition. Det ene var sejlskibet *Jens Juel*, der var fuldtlastet med miner fra to godsvogne, det andet var motorskibet *Irene* med 315 tons ammunition. Derudover var der ubådstorpedoer, der var ankommet fra Kiel i juni.¹³ Lægger man tallene sammen, var der i juli 1944 samlet mindst 1.200 tons ammunition og landminer på Aarhus Havn.

Heltene fra Hermes

Da eksplosionen skete, var bugserbåden *Hermes* i færd med at hjælpe et tysk fragtskib til kaj i nærheden. *Hermes'* kaptajn, Hiram McCormick, beskrev senere, hvordan lufttrykket truede med at flå selve styrehuset af bugserbåden. Alle rudere blev knust, sikringstavlen var revet løs, og skibets radio lå smadret. Herefter slog en regn af fragmenter og granater ned på skibet. McCormick skrev:

Jeg stoppede Maskinen og sprang ned paa Dækket for at høre til Besætningens Befindende. Det viste sig, at alle var uskadte bortset fra, at Maskinmester Jessen havde slaaet Benet og hørte daarligt, samt at Fyrbøder Jens Nielsen havde faaet et mindre Chock.¹⁴

Umiddelbart efter blev *Hermes* ramt af den kraftige flodbølge og kastet rundt i bassinet og mistede styreevnen. Det brændte i pakhussene ved Kornpieren og på flere skibe, og McCormick så også, hvordan meterhøje flammer stod op fra den store gastank på Aarhus Belysningsvæsens område tæt ved Bassin III.

Efter en kort rådslagning med sit mandskab besluttede McCormick at sejle til bassinet ved 10-meterkajen for at slæbe *Scharhörn* ud af havnen. Det lykkedes, og på et tidspunkt kom skibets tyske kaptajn og førsteofficer til syne på dækket, hvor de ifølge McCormick gav indtryk af at være for chokerede til at reagere. Det lykke-

Erik Thomassen fra Aarhus Belysningsvæsen på toppen af gastanken, som var brudt i brand efter at være blevet gennemhullet af granater. Thomassen var en af mange modige, der trodsede flammerne og forhindrede yderligere eksplosioner. Ukendt fotograf/Besættelses-museets Arkiv.

des McCormick af få kommunikeret, at *Hermes* skulle ind igen for at hente *Birkenau*, som også var i fare for at eksplodere. McCormick forlod de panikslagne, tyske marineofficerer med besked om, at de hellere måtte komme i gang med at slukke ilden.¹⁵

Hermes sejlede tilbage til 10-meterkajen, hvor *Birkenau* var på vej ud af havnen ved egen kraft. Herefter stillede *Hermes* sig til rådighed for Aarhus Brandvæsen ved at pumpe vand til sprøjterne og ved at bruge egne kraftige brandsprøjter til slukningen af branden i Mammen & Dreschers Pakhus.¹⁶

Meget taler for, at besætningerne på Aarhus Havns bugserbåde var med til at begrænse katastrofens omfang. Var *Scharhörn* eksploderet sammen med lægteren i pakhuset, er det sandsynligt, at en langt større del af havnen og dele af den indre by var blevet ødelagt med helt uoverskuelige menneskelige omkostninger til følge.

Risiko for gaseksplosion

Tæt ved Kornpieren lå Aarhus Belysningsvæsen, hvis værker forsyne aarhusianerne med el og gas. I området tættest på eksplosionsstedet stod en gigantisk gasbeholder, der fyldt indeholdt 30.000

kubikmeter gas. I sekunderne efter eksplosionen blev gastanken ramt af en granatregn, der gennemborede den 14 steder og straks antændte gassen. Beholderen udsendte brølende flammer, der rakte over 10 meter i vejret.

Beredskabet på belysningsvæsenet håbede, at beholderen stille og roligt ville bevæge sig mod jorden, og at granater inde i gastanken ikke ville eksplodere. Det blev dog hurtigt klart, at beholderen sugede luft ind gennem de nederste granathuller, hvilket kunne forårsage en knaldgasekspllosion. Derfor besluttede man at forsøge at slukke ilden, og den eneste måde at gøre det på var at gå op på beholderen og kvæle ilden.¹⁷ Ved hjælp af flasker med kulsyresne fik medarbejderne kølet jernpladerne så meget, at de kunne gå ud på beholderens overside og få lappet hullerne.

Det var noget af et vovestykke, og det blev efterfølgende konkluderet, at hvis der var sket en eksplosion i beholderne, kunne det have fået uoverskuelige konsekvenser for befolkningen på det nærliggende Frederiksbjerg.¹⁸

I sekunderne efter eksplosionen begyndte det at regne med granater i en omkreds af ca. to kilometer fra eksplosionsstedet. I dagene efter blev der opsamlet over 2.000 beskadede granater, som blev fragtet til Moesgaard Strand, hvor tyske ingeniørsoldater sprængte dem. Ukendt fotograf/Besættelsesmuseets Arkiv.

Redningsarbejdet og efterforskningen

Granatregnen og det splintrende glas skabte panik i byen, hvor flere hundrede personer blev skåret til blods. Politiet, redningskorps og mange frivillige fik travlt med at bringe de sårede til skadestuerne, hvor der i begyndelsen udspillede sig kaotiske scener. Det kan ikke siges med sikkerhed, hvor mange sårede der blev fragtet til skadestuerne, da de lettere sårede ikke blev registreret i travlheden. I en rapport fra 13. juli skrev politiet, at der på Aarhus Kommunehospital var blevet behandlet 181 lettere sårede personer, mens 50 blev betegnet som hårdt sårede.¹⁹

Derudover forsøgte politiet at efterforske ulykkens årsag, men blev hurtigt bremset af tyskerne, der ikke ønskede dansk indblanding. Politiet nåede dog at afhøre flere havnearbejdere, der på det kraftigste afviste, at der skulle være tale om sabotage. Samtidig viste efterforskningen, at tyskerne selv havde været bekymrede over håndteringen af ammunitionen og frygtede en ulykke.²⁰ Herefter var politiet især beskæftiget med at eftersøge savnede personer, som man frygtede omkommet, ligesom det stod tilbage med den makabre opgave at identificere ligdele, som blev fundet på havnen og i byen i sensommeren 1944.²¹

Tyskerne

Det var i mange år et mysterium, hvordan tyskerne opfattede eksplosionen den 4. juli, og hvad de gjorde for at afdække årsagen. Ved hjælp af krigsdagbøger fra tyske enheder er det muligt få afklaret tyskernes holdning. I en kort meddelelse fra den tyske havnekommandant i Aarhus til den tyske øverstkommanderende admiral i Danmark blev det oplyst, at årsagen til eksplosionen sandsynligvis var uforsigtighed.²²

De danske farvande hørte i 1944 under den tyske marineoverkommando for Østersøen, som iværksatte en undersøgelse, der blev fremlagt den 15. juli 1944. Her konkluderede tyskernes eksperter, at årsagen til eksplosionen var forkert håndtering af en sending ustabile antipanserminer, der fejlagtigt var blevet blandet med den øvrige ammunition. Undersøgelsen frikendte den tyske havnekommandant for at have begået fejl, for han var tilsyneladende ikke blevet advaret om, at minerne skulle behandles med allerstørste forsigtighed.²³

Selve ansvaret for ulykken blev i krigsretsundersøgelsen placeret hos den administrative transportenhed for Norge, Wehrmachtum-

slagstab Norge, som formentlig havde forsømt at informere om minernes farlighed.²⁴ Det var en klar fejl i den tyske kommunikation – især set i lyset af, at der tidligere var sket lignende eksplosioner. Senest i Haderslev den 9. april 1944, hvor 250 miner var eksploderet, og syv soldater blev dræbt.²⁵ Der var altså blandt tyskerne ikke tvivl om, at det var en ulykke, men alligevel valgte det tyske sikkerhedspoliti at udlægge katastrofen som resultatet af kommunistiske sabotørers handlinger. Det blev offentliggjort i mange aviser den 30. juli 1944.²⁶

Advaret på forhånd

Det er næppe en overraskelse, at der er risiko forbundet med at transportere store mængder ammunition og sprængstof. Det havde man fået flere varsler om, bl.a. fra Oslo i december 1943 og Bergen i april 1944, hvor tysk ammunition og sprængstoffer eksploderede og forårsagede et samlet tab af over 200 menneskeliv.

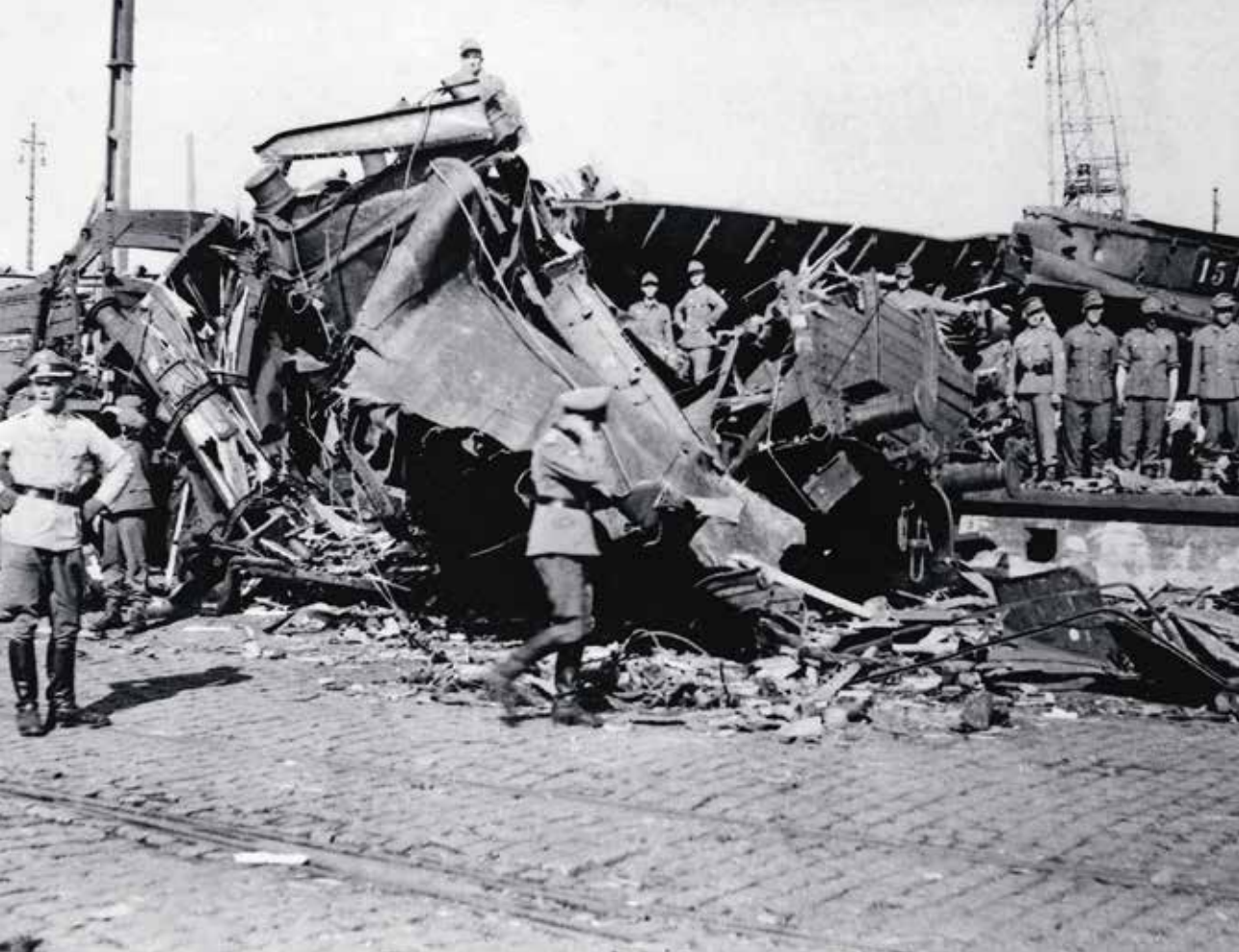
Derfor var man i Aarhus dybt betænkelig ved ammunitionstransporterne ved KFK's pakhus. På foranledning af KFK's ledelse bad Aarhus' borgmester, Einar Stecher Christensen, den tyske havnekommandant om at få flyttet det farlige arbejde længere ud på havnen. Tyskerne var noget afvisende, men lovede at undersøge sagen. Efter at have sendt flere rykkere fik kommunen i juni besked om, at tyskerne skulle bruge kranerne, og at arbejdet absolut skulle foregå ved 10-meterkajen.²⁷

Katastrofens pris

De økonomiske og menneskelige omkostninger af havnekatastrofen var uoverskuelige. Antallet af dræbte danskere blev den 13. juli 1944 opgjort til 19 døde og 14 savnede, som man antog var omkommet. Herved var dødstallet oppe på 33 danskere. En udenbys rejsende var blevet overset i den første optælling, og dødstallet blev justeret til 34.

Da Aarhus Begravelsesvæsen i 1946 og i 1948 lavede en oversigt med dræbte danskere, medregnede man to uidentificerede lig, som var blevet fundet i sensommeren 1944. Herved nåede det samlede antal danske ofre op på 36 personer.²⁸ Hvis de tyske krigs dagbøger er præcise, begrænser de tyske tabstal sig til fem personer, inklusive en dansk marinevægter, der optræder på de danske lister som hav-

Lufttrykket fra eksplosionen forårsagede store ødelæggelser i det meste af byen. De tusindvis af knuste ruder blev i første omgang dækket af med sækelærred eller brædder, indtil glarmestrene i løbet af september fik anskaffet nok glas. Billedet viser et raseret soveværelse i Mindegade. Frede Jensen/Den Gamle By.

nearbejder.²⁹ Trækker man ham fra de tyske tab, giver det et samlet tabstal for danskere og tyskere på 40 personer.

Sammenholder man antallet af dræbte i Aarhus med katastroferne i Norge, er det fristende at konkludere, at Aarhus slap heldigt gennem den 4. juli 1944. Det var der næppe pårørende til dræbte aarhusianere, der ville skrive under på, men hvis man reflekterer over katastrofepotentialet, er der måske alligevel noget om snakken.

Hvis de to øvrige lægtere, *Scharhorn* og gasværket var eksploderet, er det svært at forestille sig, at tabet af menneskeliv ville have begrænset sig til 40.

Tyske soldater ved den lægter, der var landet på tværs af Mammen & Dreischers Pakhus. Lægteren var fyldt med granater og panserminer, som skulle fjernes gelinde, hvis ikke man ville risikere en ny katastrofe. Robert Leth Jørgensen/Besættelsesmuseets Arkiv.

Borgmester Einar Stecher Christensen talte ved urned-sættelsen af de 12 personer, der ikke kunne identificeres. Mange tusinde aarhusianere deltog i mindehøjtideligheden, som foregik i domkirken den 29. juli. Ukendt fotograf/Den Gamle By.

Litteratur

- Alkil, Niels: *Besættelsestidens Fakta. Dokumentaristisk Haandbog med Henblik paa Lovene af 1945 om Landsskadelig Virksomhed m.v.* J.H. Schultz Forlag 1946-1946.
- Gejl, Ib og Christian R. Jansen: *Korn, købmænd og kornkompagni: korn- og foderstofhandlen 1880'erne-1960'erne.* Universitetsforlaget i Aarhus 1971.
- Gejl, Ib, Flemming Just og Carsten Porskrog Rasmussen: *Fra købmændsgård til koncern. Korn- og Foderstof Kompagniet 1896-1996.* Erhvervsarkivet 1996.
- Jarde, Keld og Gunnar Staal: "Bystyret og Besættelsen" i Andréen, Georg: *Aarhus under besættelsen.* Aarhus 1945.
- Lauridsen, John T.: *Werner Bests korrespondance med Auswärtiges Amt og andre tyske akter vedrørende besættelsen af Danmark 1942-1945.* Bd. 7, juli-september 1944. Det Kgl. Bibliotek.
- Strand, Odd: *20. april En dag i 1944 - Eksplosjonsulykken i Bergen.* Nordangers Forlag 1970.
- Tillæg til Aarhus Byrådsforhandlinger 1. April 1944-31. Marts 1945.* Aarhus Stiftsbogtrykkerie A/S. 1947.

Noter

- 1 Se *Demokraten og Aarhus Stiftstidende*, 30. juli 1944, *Aarhus Stiftstidende*, 22. juli 1945.
- 2 Detaljeret Aarsberetning vedrørende Havnearbejder i 1944 i *Tillæg til Aarhus Byrådsforhandling 1. April 1944-31. Marts 1945*. Aarhus Stiftsbogtrykkerie A/S. 1947, s. 89.
- 3 Afhøring af direktør for Aarhus Stevedore Kompagni, Lauritz Mikkelsen. Henlagte sager FP 1935-1946, B-398 Århus Politi Kriminalpolitiet, 1993/459. Rigsarkivet.
- 4 Afhøring af havnearbejder Svend Aage Ditlev Jacobsen. Henlagte sager FP 1935-1946, B-398 Århus Politi Kriminalpolitiet, 1993/459. Rigsarkivet.
- 5 Kriegstagebuch der Kriegsmarinedienststelle Kopenhagen. Zweigstelle Aarhus/Seetransportstelle Aarhus. 15. juli 1944. RM/45/III Bundesarchiv.
- 6 Rapport om Eksplosionsulykke ved Aarhus Havn. Henlagte sager FP 1935-1946, B-398 Århus Politi Kriminalpolitiet, 1993/459. Rigsarkivet.
- 7 Politirapport af kriminalkommissær N.P. Mikkelsen 4. juli 1944. Henlagte sager FP 1935-1946, B-398 Århus Politi Kriminalpolitiet, 1993/459. Rigsarkivet.
- 8 Se transportdata for *Scharhörn* i Kriegstagebuch der Kriegsmarinedienststelle Kopenhagen. Zweigstelle Aarhus/Seetransportstelle Aarhus. RM/45/III Bundesarchiv.
- 9 "Kun en Brøkdels eksploderede, da Katastrofen skete", *Aarhus Stiftstidende*, 3. juli 1945.
- 10 Se hjemmesiden: www.historisches-marinearchiv.de, søg på *Scharhörn* under Schiffschronik. 29. november 2024.
- 11 Kriegstagebuch der Kriegsmarinedienststelle Kopenhagen. Zweigstelle Aarhus/Seetransportstelle Aarhus. 6. Juli 1944. RM/45/III Bundesarchiv.
- 12 Se Kriegstagebuch der Kriegsmarinedienststelle Kopenhagen. Zweigstelle Aarhus/Seetransportstelle Aarhus. RM/45/III Bundesarchiv og Detaljeret Aarsberetning vedrørende Havnearbejder i 1944 i *Tillæg til Aarhus Byrådsforhandling 1. April 1944-31. Marts 1945*. Aarhus Stiftsbogtrykkerie A/S. 1947.
- 13 Samme som note 12.
- 14 Kaptajn Hiram McCormicks rapport i Materiale vedr. kommunale institutioner, udvalg m.v. Christensen, Einar Stecher. Havnen 1939-1944. 07161, pk. 8. Aarhus Stadsarkiv.
- 15 "Vi gjorde det ikke for at stille os i heltepositur". Interview med McCormick i *Demokraten* i anledning af 10-årsdagen for eksplosionen. *Demokraten*, 27. juni 1954.
- 16 Samme som note 14.
- 17 Beretning og Regnskab over Aarhus Belysningsvæsesens Virksomhed 1. April 1944 til 31. Marts 1945. *Tillæg til Aarhus Byrådsforhandling 1. April 1944-31. Marts 1945*. Aarhus Stiftsbogtrykkerie A/S. 1947, s. 139-140.
- 18 Interview med Erik Thomassen. 32. Portrætter og Biografier, 32-9 Erik Thomassen. Besættelsesmuseets Arkiv.

- 19 P.N. Pedersens resume over de saarede ved Havnekatastrofen. Henlagte sager FP 1935-1946, B-398 Århus Politi Kriminalpolitiet, 1993/459. Rigsarkivet.
- 20 Afhøring af direktør Lauritz Mikkelsen. Henlagte sager FP 1935-1946, B-398 Århus Politi Kriminalpolitiet, 1993/459. Rigsarkivet.
- 21 Rapport fra P.N. Pedersen 7. september 1944. Henlagte sager FP 1935-1946, B-398 Århus Politi Kriminalpolitiet, 1993/459. Rigsarkivet.
- 22 Se 4. Juli 1944 i Kriegstagebuch Admiral Skagerrak, RM 45 III 250. Bundesarchiv.
- 23 Bilag for 1-15 juli 1944 i Kriegstagebuch der Marineoberkommando Ostsee. 242 Collection of Foreign Records Siezed. Copies of Records of the German Navy. T1022-3843. National Archives, Washington.
- 24 Marineoberkommando Ost an Seekriegsleitung 7. Juli 1944 i John T. Lauridsen: *Werner Bests korrespondance med Auswärtiges Amt og andre tyske akter vedrørende besættelsen af Danmark 1942-1945*. Bd. 7, juli-september 1944. Det Kgl. Bibliotek, s. 115.
- 25 Kriegstagebuch der Abt. Ia des Befehlshabers der deutschen Truppen in Dänemark, 9. April 1944. Se kildesamling på www.bunkermuseumhanstholm.dk (tilgået 29. november 2024).
- 26 Se *Demokraten, Aarhus Stiftstidende*, 30. juli, og Niels Alkil: *Besættelsens Fakta. Dokumentaristisk Haandbog med Henblik paa Lovene af 1945 om Landsskadelig Virksomhed m.v.* J.H. Schultz Forlag 1946-1946. Bd. II, s. 891.
- 27 Svar fra havneingeniøren i Keld Jardes arkiv. 04763 Århus Kommune, 1940-1951. Besættelsestidssager, Rapporter om sager vedr. værnemagten og forhandling med denne, pk. 20. Aarhus Stadsarkiv.
- 28 Ofre for Besættelsestiden 1940-1945. Aarhus Begravelsesvæsen. 23. De faldne. Besættelsesmuseet.
- 29 Se opgørelse i krigsdagbøgerne, der er refereret til under afsnittet "Tyskerne".

Aftenjul er en oplevelse, der sænker sig over Den Gamle By efter mørkets frembrud. Her ændrer lyset sig langsomt, når man går fra en oplyst gågade og tilbage i tiden til den stemningsfulde, sparsomme belysning i den ældre del af byen. Der er lys i mørket, gran i gaderne og juletræer i stuerne.

Offentlige tilskudsgivere

Kulturministeriet
Aarhus Kommune

Donationer til større aktuelle projekter

Arven efter Grethe og Leo Kruse

Ny bebyggelse i Nygade anno 1927

Aage og Johanne Louis-Hansens Fond

En jødisk børstenbinderbutik og en bolig anno 1927

Aage V. Jensens Fond

Spar Nord Fonden

Skjoldhøjparken – et modelprojekt om bæredygtighed i parcelhuskvarteret

Augustinus Fonden

Bodil og Jørgen Much-Christensens Kulturlegat

Vilhelm Kiers Fond

”Til kaffe i Erindringslejligheden” – Bog om Den Gamle Bys demensformidling

Boghandler Henning Clausens Fond

”Besat og befriet – Aarhus 1940-1945” – Bog om besættelsestidens Aarhus

C.A.C. Fonden

Projektmodning af Den Gamle Bys Mediehus

Foreningen Plan Danmark

Fremtidens Robuste Haver
Efteruddannelse af håndværkere
Udvikling af Den Gamle Bys Center for Håndværk

Furi Appel og Gunnar Niskers Fond

Grosserer, Konsul N.C. Nielsens Fond

Bog om frilandsmuseernes fremtid

Julius Christian Gårdbo og Ketty Laura Gårdbos Fond

Udvikling og fremtidssikring af faciliteter, herunder Skimmelrensestation

Innovationsfonden

Erhvervs-ph.d.-projektet Museumsbesøget – en undersøgelse af brug, udbytte og oplevet værdi

Knud Højgaards Fond

Revitalisering af Møntmestergården

Meyerdonationen

Kvinder i håndværk og nyt liv til gamle møbler

NRGI Værdipulje

Grønne data og gode beslutninger

Region Midtjyllands Kulturudviklingspulje

Bæredygtig handlekraft

Slots- og Kulturstyrelsen

Grønlandsk temadag

Spar Nord Fonden

Bæredygtighedsprojektet Fællesskaber for forandring

Tage Vanggaard og Hustrus Fond**C.A.C. Fonden**

Tidsrejsens tøj – profiltøj til medarbejdere

Per og Lise Aarsleffs Fond**Knud Højgaards Fond****Spar Nord Fonden**

Plakatudstillingen Lystrejser

Hovedsponsor**Jyllands-Posten**

